

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА
У ВИЗНАЧЕННЯХ ТА СХЕМАХ

(ДОВІДНИК)

Харків 2021

УДК 340.12 (038)

*Рекомендовано Вченою радою
Харківського національного університету
внутрішніх справ для використання в освітньому процесі
(протокол № 11 від 30.11.2021)*

Рецензенти:

Гавриленко Олександр Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Холод Юрій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ.

Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.

Довідник призначений для підготовки до семінарських занять, підсумкових контролів та державної атестації з дисципліни «Теорія держави і права» - обов'язкової дисципліни у закладах вищої освіти юридичного профілю. Видання містить визначення основних понять та термінів, схеми та навчальну літературу, які подано у тематичному порядку.

Довідник орієнтовано на здобувачів вищої юридичної освіти – курсантів, студентів, слухачів та на тих, хто цікавиться теорією держави та права.

УДК 340.12 (038)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	5
ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ. ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВ	7
ФОРМА ДЕРЖАВИ.....	15
МЕХАНІЗМ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	19
ДЕМОКРАТИЧНА, ПРАВОВА, СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА	25
ВЛАДА. ДЕРЖАВНА ВЛАДА. ТЕОРІЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ	29
ДЕРЖАВА ЯК ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.....	31
ПОНЯТТЯ ПРАВА	39
НОРМА ПРАВА.....	45
ДЖЕРЕЛА ПРАВА	49
СИСТЕМА ПРАВА ТА СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА	51
ПРАВОТВОРЧІСТЬ.....	58
ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ.....	62
ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА	67
ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	70
ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ	74
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	77
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА.....	81
ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА	86
ЗАКОННІСТЬ, ПРАВОПОРЯДОК І ДИСЦИПЛІНА	91
ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС	96
ПРАВОВА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА	99
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	102

ПЕРЕДМОВА

Теорія держави та права є базовою фундаментальною дисципліною, що викладається в закладах вищої освіти юридичного профілю. Розуміння сутності понять і термінів, що дає теорія держави та права, формує основу юридичної науки, яка допоможе більш якісно засвоїти матеріал галузевих навчальних дисциплін. Окрім того, знання теорії держави та права допоможуть майбутнім поліцейським оволодіти необхідними практичними навичками для вирішення конкретних питань з юриспруденції. Також поняття та категорії, які розроблені теоретико-правовою наукою широко використовуються суспільно-гуманітарними науками – історією держави і права зарубіжних країн, історією держави і права України, юридичною деонтологією, історією політичних та правових учень, філософією права, політологією, соціологією, все-світньою історією, історією України тощо. Отже, знання основ теорії держави та права є необхідною складовою процесу вивчення вищевказаних наук.

Довідник «Теорія держави та права у визначеннях і схемах», як навчальне видання допоможе здобувачеві вищої освіти засвоїти базові дефініції юридичних понять і термінів, розібратися в основних проблемах тем, що передбачені навчальною програмою з теорії держави та права. Довідник допоможе зорієнтуватися в навчальній літературі, яку подано до кожної теми з конкретно вказаними сторінками. Отже, матеріал у довіднику викладено за тематичним принципом, що значно полегшує пошуково-навчальну роботу здобувача. До того ж, видання містить QR-код, що дозволить здобувачу швидко та в зручній для себе формі працювати з довідниковим матеріалом.

Від укладачів.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Наука - сфера пізнавальної діяльності людини, яка охоплює одержання та вироблення і систематизацію знань для науково-практичної діяльності та життя людини.

Юридична наука - спрямована на здобування, узагальнення, систематизацію і використання знань про державно-правову дійсність.

Методологія - сукупність прийомів, способів та принципів, за допомогою яких досліджуються право і держава.

Історико-теоретичні науки - це юридичні науки, що узагальнюють теоретичні уявлення про державно-правову дійсність, основні закономірності розвитку та функціонування держави і права.

Галузеві науки - це юридичні науки, що вивчають державно-правову дійсність у межах певного предмета правового регулювання.

Міжгалузеві науки - це юридичні науки, що виникли в результаті поєднання знань окремих галузевих наук щодо спільного предмета вивчення.

Науки, що вивчають міжнародне право - це юридичні науки, предметом яких є правове регулювання у сфері міжнародних правових відносин.

Теорія держави і права - це система узагальнених знань про основні, загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, їх сутність та соціальне призначення.

Мета теорії держави та права - одержання, оновлення та поглиблення узагальнених, достовірних знань про державу і право, а також виявлення глибинних зв'язків між державно-правовими та іншими суспільними явищами.

Предметом науки теорії держави і права є основні та найбільш загальні закономірності й тенденції виникнення, розвитку і функціонування державних та правових явищ і процесів, а також загальні для всієї юридичної науки поняття.

Методологія теорії держави і права — це система підходів, принципів, прийомів і методів вивчення загальних і специфічних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування державно-правових явищ і процесів, що забезпечують об'єктивність, повноту і всебічність цих досліджень.

Наукові методи:

- **Аналіз** - розчленування предмету пізнання, абстрагування його окремих сторін чи аспектів.

- **Синтез** - такий логічний прийом, за допомогою якого ми мислено сполучаємо в одне ціле розчленовані в аналізі окремі частини предмета, явища.

- **Індукція** - інтерпретація фактів шляхом узагальнення від окремого до загального.

- **Дедукція** - перехід від загального до одиничного, часткового.

- **Узагальнення** - уявний перехід від одних, окремих думок, до інших, загальніших. Процес узагальнення пов'язаний з процесами абстрагування, аналізу, синтезу і порівняння.

• **Класифікація** - розбиття множини об'єктів на певні підкласи на основі певних ознак.

Функції теорії держави та права - це головні напрямки її впливу на державно-правову дійсність та розвиток інших юридичних наук.

ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА		
Загальні і особливі закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права, їх взаємозв'язок	Взаємозв'язок держави і права з іншими сферами суспільного життя (економікою, політикою, культурою, духовністю та ін.)	Узагальнення розвитку уявлень про державу і право та їх систематизація

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 6-17.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 13-27.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 9-22.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 13-31.](#)

ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ. ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВ

Первісний лад - суспільно-економічна формація, певний тип суспільства, що характеризується колективною формою об'єднання людей, які спільно виробляли примітивні знаряддя праці, засоби до існування, де панували колективна власність і суспільна влада. Розглядають родову (група людей, первісне стадо) і родові спільності людей.

Структурні одиниці первісного суспільства: родова община, плем'я, союз племен.

Родова община — це форма організації первісного суспільства, що становила колектив кровних родичів і характеризувалась зрівняльним розподілом здобичі, колективізмом, суспільною владою.

Органами соціальної влади у родовій общині: загальні збори та старійшина.

Звичаї – стереотипні правила поведінки людей, які формуються у певному суспільстві або соціальній групі і котрі є звичними для їх членів

Мононорма - соціальна норма, що об'єднує у собі правило поведінки загальносоціального, релігійного і правового характеру.

Держава – це особлива форма організації життя суспільства на визначеній кордонами території, котра характеризується наявністю системи органів управління та примусу суверенної державної влади та здатністю видання загальнообов'язкових правил поведінки – юридичних норм.

Ознаки держави: територія, населення, апарат управління, апарат примусу, система оподаткування, суверенітет, наявність права, формальні реквізити (гімн, прапор, герб).

Територія держави - це простір, на який поширюється публічна державна влада, а всі, хто перебуває на цьому просторі, повинні підкорятись волі держави.

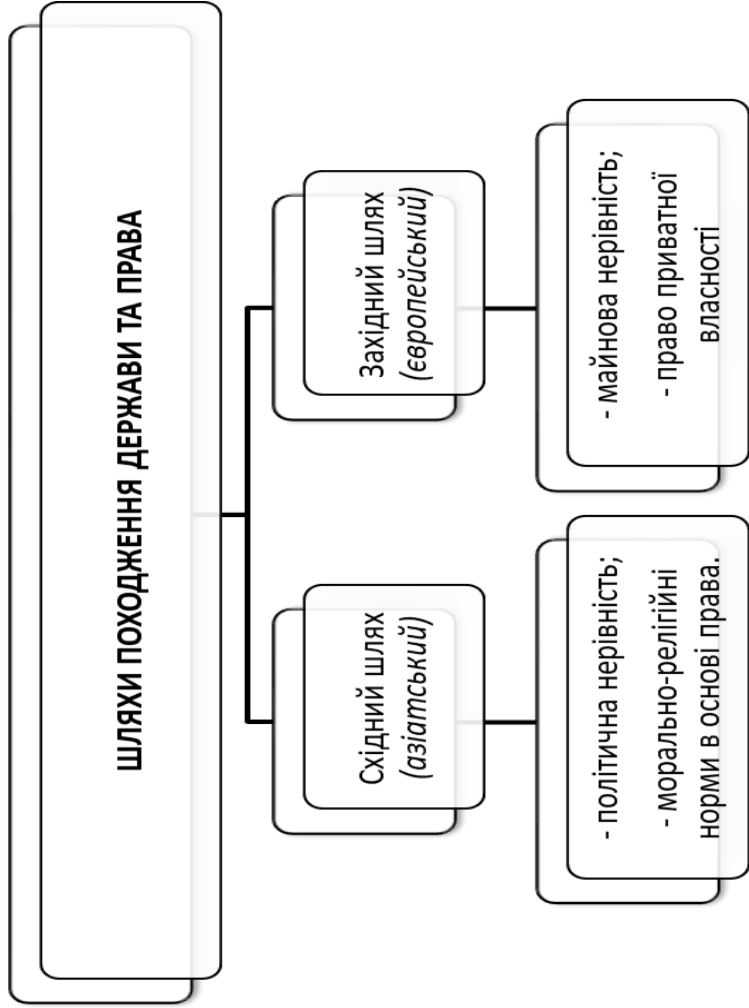
Суверенітет – це верховенство державної влади на території всієї країни та її незалежність у міжнародних відносинах.

Тип держави – сукупність держав, які мають спільні загальні ознаки і відображають відповідний рівень їхнього розвитку на певному історичному етапі.

Типологія держави — поділ усіх держав, що існували й існують, на певні типи за певними критеріями, які дадуть змогу розкрити їхню соціальну сутність.

Формаційний підхід визначається економічним устроєм класового суспільства, відповідною йому класовою структурою, його класовою сутністю. За типом держави визначаються *рабовласницькі, феодалні, буржуазні, соціалістичні, капіталістичні*.

Цивілізаційний підхід (*історичний тип держави*) визначається залежно від виду цивілізації, до якої вона відноситься. Як правило прийнято розрізняти *давні держави, середньовічні та сучасні*. Існує також підхід, згідно котрого держави розрізняють на *індустріальні та постіндустріальні*.

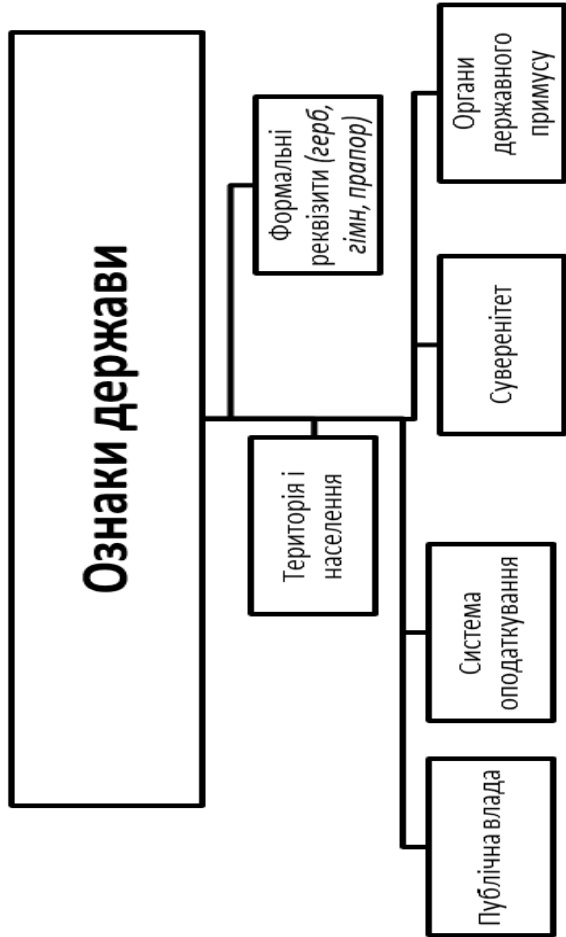
Формаційний підхід

Рабовласницький
тип держави

Феодальний тип
держави

Буржуазний тип
держави

Капіталістичний
тип держави

Теорії походження держави (основні)

Теологічна (А.Августин, Ф.Аквінський, Марітен та ін.) Ґрунтується на ідеї божественного створення держави з метою реалізації загального блага. Вона обґрунтовує панування духовної влади над світською, церкви – над державою. Кожній людині наказується упокоритись перед волею Бога, який встановив державну владу, підкоритись тій владі, яка санкціонована церквою.

Патріархальна (Арістотель, Р.Фільмер, М.Михайловський та ін.) Відповідно до цієї теорії, держава походить від патріархальної сім'ї та є наслідком її розростання. Абсолютна влада монарха – це продовження батьківської влади і є непорушною і священною.

Органічна (Г.Спенсер) Держава розглядається як витвір природи, продукт її розвитку, результат соціальної (органічної) еволюції. Ототожнює процес виникнення і функціонування держави з біологічним організмом. Уявлення про державу як про своєрідну подобу людського організму сформульовані ще давньогрецькими мислителями. М.Спенсер у ХІХ ст. розвив цю думку, заявивши, що держава – це суспільний організм, який складається з окремих людей, подібно до того, як живий організм складається з клітин

Договірні (Г.Гроцій, Ш.Монтеск'є, Б.Спіноза, Т.Гоббс, Ж.Руссо, Д.Дідро та ін.) Дана теорія ґрунтується на ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акта розумної волі людей. Об'єднання людей в єдиний державний союз розглядається як природна вимога збереження людського роду і забезпечення справедливості, свободи і порядку.

Матеріалістична (класова) (К.Маркс, Ф.Енгельс та ін.) Ґрунтується на тезі про економічні причини (наявність приватної власності) виникнення держави, які породили розкол суспільства на класи з протилежними інтересами.

Теорія насильства (Л.Гумплович, К.Каутський, Є.Дюрінг та ін.) Пояснює виникнення держави як результат війн, насильницького підкорення одними людьми інших.

Психологічна (Л.Петражицький, Д.Фрезер та ін.) У цій теорії обґрунтовано виникнення держави і права завдяки особливим властивостям, що закладені у людській психіці, якій характерна потреба до наслідування, покори, усвідомлення залежності від видатної особистості, яка спроможна керувати суспільством.

Расова (Ж. Гобіно, Ф. Ніцше та ін.) Причиною виникнення держави вважали розподіл суспільства на вищі і нижчі раси; перші покликані панувати в суспільстві, другі – сліпо підкорятись першим

Космічна Найновіша теорія виникнення держави, суть якої полягає в тому, що держава виникла і була запропонована як вища організація управління суспільством іншими космічними цивілізаціями

Теорії походження держави (менш поширені)

Техніко-економічні теорії (Г.Чайлд, Д.Норт, Р.Томас та ін.)

Різновид - теорія «*неолітичної революції*» Г.Чайлда, який вважав що саме перехід до землеробства і тваринництва автоматично спричинив зростання виробництва, призвів до збільшення населення, поглиблення спеціалізації праці, соціальної і майнової нерівності, зрештою – до виникнення держави.

Демографічна (Т.Мальтус та ін.)

Походження держави і права пояснюється зростанням народонаселення.

Географічна (Ш.Монтеск'є, Е.Хантінгтон та ін.)

Походження держави і права пояснюється кліматом, ландшафтом, природними ресурсами

Інституна (К.Леві-Строс та ін.)

Причини виникнення держави пов'язуються з введенням заборони інцесту (кровозмішання). Необхідність дотримання цієї заборони призвела до виділення в суспільстві особливої групи людей, які застосовували примус у випадку невиконання заборони. В подальшому ці люди стали виконувати і державні функції.

Дифузна (Гребнер та ін.)

Виникнення держави пов'язується із необхідністю передачі досвіду управління від одних народів до інших, яким невідома державна форма організації життя суспільства.

Іригаційна (Вітфогель та ін.)

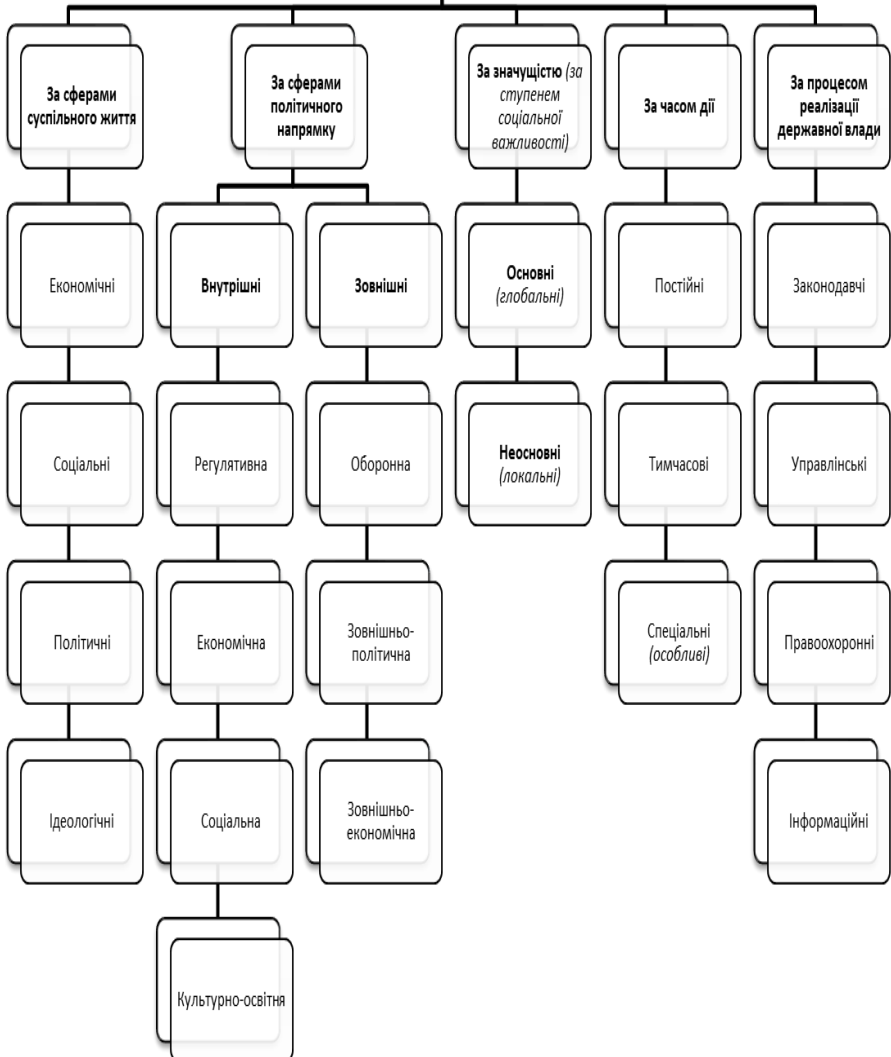
Причини виникнення держави пов'язуються із потребою суспільства в постійному виконанні широкомасштабних робіт зі створенням зрошувальних каналів та проведенням іригаційних робіт, без яких неможливе існування держав в окремих регіонах (Межиріччя, Єгипет, Китай). Для здійснення таких робіт необхідна мобілізація велих народних мас. Відтак вкрай необхідною є постійно діюча організація влади і управління, тобто держава.

Олігархічна - XX ст. (Б.Шантебу та ін.)

Походження держави пов'язуються із природною ієрархією / нерівністю в будь-якій соціальній спільноті (за силою, здібностями). У зв'язку з розподілом функцій у співтоваристві на певному етапі виділяється функція управління. Конкретні шляхи походження держави зводяться до військового (захоплення влади військовими вождями), аристократичного (прихід до влади знаті), плутократичного (зосередження влади в руках багатих).

Останнім часом все більшого поширення набуває **багатофакторна теорія** (І.Дьяконов та ін.) Виникнення держави є результатом взаємодії географічного, демографічного, технологічного, економічного, соціального, психологічного та інших чинників.

Функції держави

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2018. С. 41-69.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 43-80, 81-89.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. І. М. Погрібного; Харк. нац. ун-т внутр. справ, Харків : ХНУВС, 2010. С. 16-33.](#)
4. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 23-37.](#)
5. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 47-49, 51-60.](#)

ФОРМА ДЕРЖАВИ

Форма держави - це спосіб організації політичної влади, що включає форму правління, форму державного устрою, форму політичного режиму.

Форма правління - порядок утворення і організації вищих органів державної влади, їх взаємовідносини між собою і населенням.

Форма державного устрою - територіальна структура держави, співвідношення між державою в цілому та її складовими територіальними одиницями.

Політичний (державний) режим - систему методів, способів і засобів здійснення державної влади.

Імперія — складна (союзна) держава, яка насильницьким шляхом об'єднала території суверенних багатонаціональних держав або їх частин з головною державою (метрополією).

Монархія – форма правління, за якої, за загальним правилом, посада глави держави є займаною за спадком і довічно.

Необмежена (абсолютна) монархія - монархія, в якій влада монарха ніким і нічим не обмежується, тобто в країні немає ні органів, ні законів, що могли б певною мірою змінити чи знехтувати волю монарха.

Деспотична монархія — різновид необмеженої монархічної форми правління, яка характеризується зосередженням усієї повноти державної і духовної (релігійної) влади в руках монарха, владу якого обожнювали, а його самого визнавали божеством.

Обмежена (конституційна) монархія — монархічна форма правління, за якої влада монарха в тій чи іншій мірі обмежується конституцією та повноваженнями певних державних органів.

Дуалістична монархія — різновид обмеженої (конституційної) монархічної форми правління, якій притаманна подвійність (дуалізм).

Республіка - форма правління, при якій верховна влада в державі здійснюється вищими органами влади, які формуються населенням в результаті проведення виборів.

Парламентська республіка характеризується підпорядкуванням виконавчої влади законодавчій.

Президентська республіка характеризується тим, що домінуючу роль в державному апараті займає президент.

Змішана республіка — форма державного правління, за якої державна влада поєднує ознаки як парламентської, так і президентської республік. Залежно від співвідношення повноважень вищих органів державної влади розрізняють парламентсько-президентську і президентсько-парламентську республіки.

Унітарна держава - проста, єдина держава, що складається з адміністративно-територіальних одиниць одиницями які не мають ознак державного суверенітету: в ньому існує єдина система вищих органів і єдина система законодавства.

Централізовані унітарні держави. У централізованих унітарних державах керівники місцевих органів влади призначаються центральними органами державної влади.

Децентралізовані унітарні держави. У децентралізованих унітарних державах місцеві органи самоврядування обираються населенням і мають право самостійно вирішувати більшість питань місцевого життя, а автономії наділяються відповідною самостійністю у сфері правотворчої та адміністративної діяльності у межах своєї компетенції згідно з повноваженнями, які визначені конституцією країни.

Симетричні унітарні держави - унітарні держави, які поділяються на адміністративно-територіальні одиниці, що не наділені політичною самостійністю, хоча в економічній, соціальній, культурних сферах можуть наділятися значною компетенцією.

Асиметричні унітарні держави – держави, у яких на тій чи іншій території існують досить виражені національні чи культурно-історичні особливості, які обумовлюють специфічні погляди до управління даною територією, може мати місце політична чи адміністративна автономія.

Федеративна держава — складна, союзна держава, частини котрої є державними утвореннями і характеризуються наявністю в тій чи іншій мірі державного суверенітету і іншими ознаками державності.

Конфедерація — тимчасовий союз держав, що утворений для досягнення політичних, військових, економічних та інших цілей.

Демократичний режим - стан політичного життя суспільства, при якому державна влада здійснюється відповідно до принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формування державної політики, створенні та діяльності державних органів, додержанні прав і свобод людини.

Ліберально-демократичний режим - характеризується формальним декларуванням широкого переліку прав і свобод громадян, які внаслідок слабкого економічного розвитку і низького рівня культурного розвитку більшості населення не дотримуються, так як відсутні реальні механізми їх втілення в життя.

Радикально-демократичний режим характеризується постійним введенням нових форм реалізації державної влади, використанням рішучих заходів для підвищення ефективності державного управління.

Консервативно-демократичний режим - побудований на переважному застосуванні таких принципів державного управління, які склалися історично, отримали закріплення у свідомості суспільства, є характерними саме для цієї держави, що не бажає перейти до нових форм і методів державного управління.

Недемократичний режим - вид політичного режиму, при якому на перший план виходять методи насильства, здійснюється неправове державне примус, права і свободи людини і громадянина не захищені.

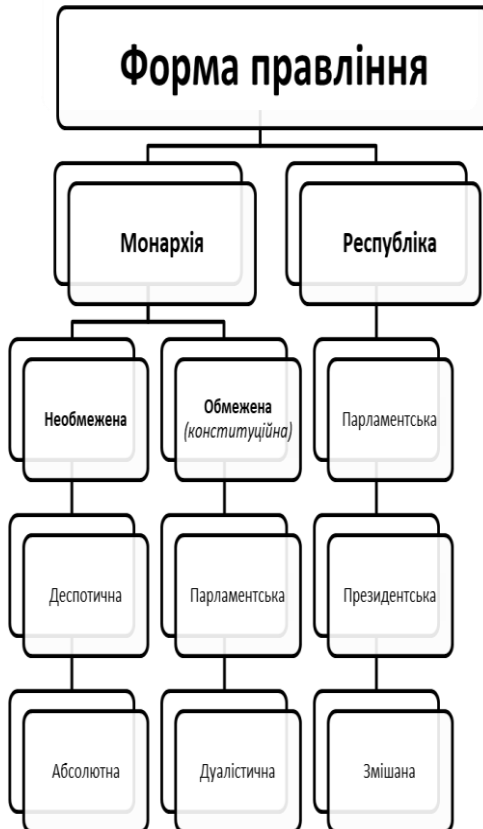
Антидемократичний режим - це вид державного режиму, при якому державна влада зосереджується в руках неkontrolьованої народом групи осіб або в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення інтересів різних груп населення.

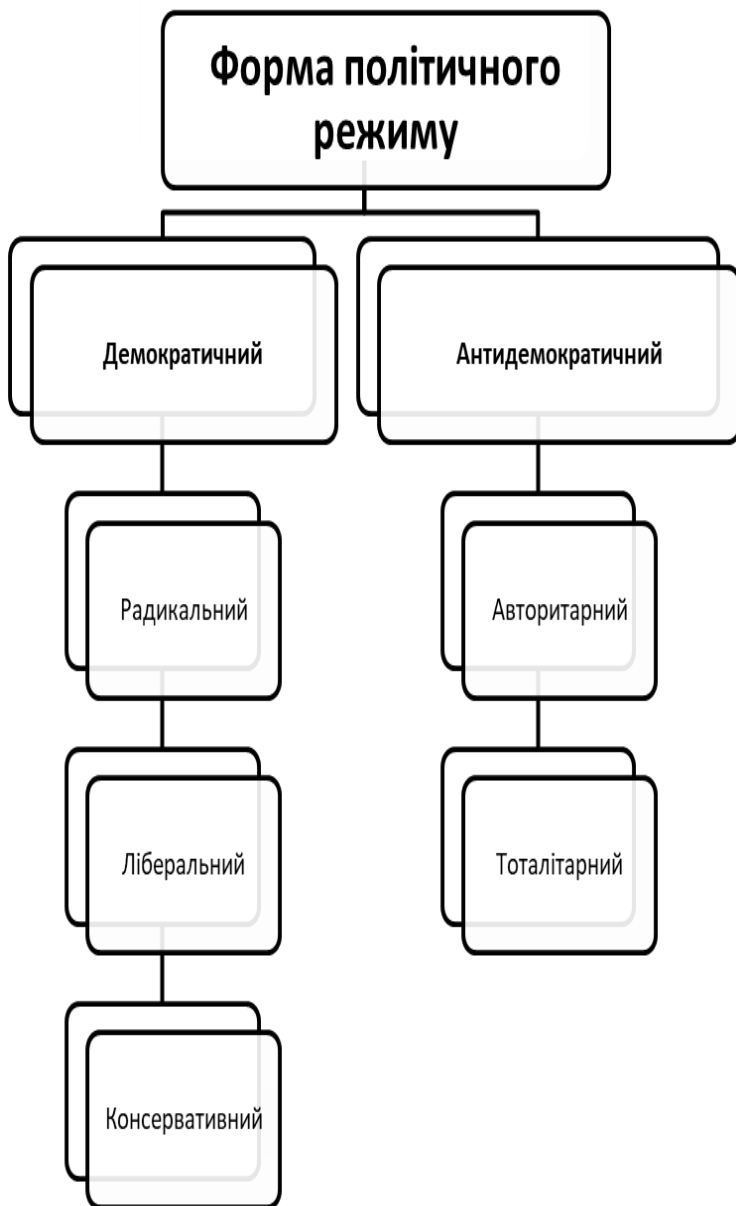
Авторитарний режим - різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується значним зосередженням державної влади

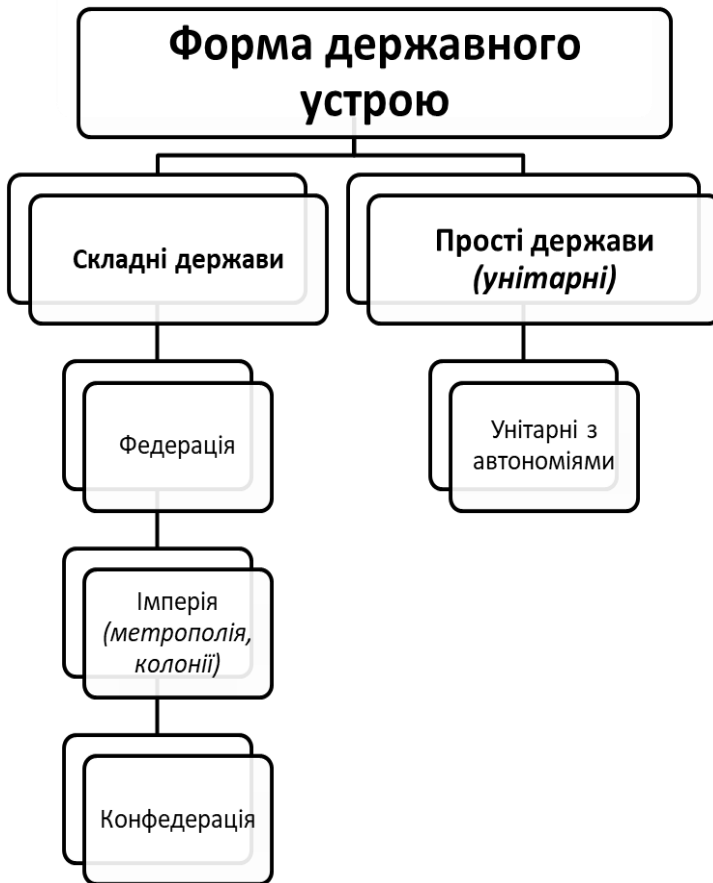
у руках однієї або кількох осіб, звуженням політичних прав і свобод громадян та громадсько-політичних об'єднань, недопущенням політичної опозиції, наявність єдиної, обов'язкової політичної ідеології, пониження ролі представницьких органів влади, використанням насильства і позасудових методів примусу, спираючись на поліцейські та військові апарати.

Тоталітарний режим - різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням державної влади в руках правлячої верхівки або однієї особи, всебічним і всеохоплюючим контролем держави над суспільством, підкоренням останнього державою, наявність загальнообов'язкової державної ідеології та репресивних методів управління.

Тиранічний режим — різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням в руках однієї особи (тирана) всієї повноти влади, яку він одержав не за правом успадкування, а в наслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту.

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2018. С. 75-86.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 107-128.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 54-72.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 68-77.](#)

МЕХАНІЗМ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Механізм держави — це система нормативно визначених державних організацій, за допомогою яких держава виконує покладені на неї завдання та реалізує функції.

Державний апарат — це частина механізму держави, система всіх державних органів, які наділені владними повноваженнями для здійснення функцій та завдань держави.

Підприємства державної форми власності (державне підприємство) — суб'єкти господарювання державного сектору економіки, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти господарювання державна частка у статуті яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Державні установи (заклади) утворюються компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності без поділу її на частки, і входить до сфери її управління. Установи виконують соціально-культурні або адміністративно-політичні функції. Їх мета — створення соціальних цінностей, головним чином неvirобничого характеру (*установи культури, освіти, охорони здоров'я та ін.*).

Державна організація - організація, що створена для здійснення державою своїх функцій.

Функції держави – основні напрямки діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання і цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави у суспільстві.

Правові форми здійснення функцій держави — визначена чинним законодавством діяльність державних органів та їх посадових осіб, пов'язана з виданням та застосуванням юридичних актів, які спрямовані на здійснення функцій держави.

Внутрішні функції – це основні напрями діяльності держави по виконанню внутрішніх задач.

Зовнішні функції – це основні напрями діяльності держави по здійсненню завдань, що стоять перед нею у взаємовідношенні з іншими державами і всією світовою спільнотою.

Постійні функції держави — напрямки діяльності держави, що здійснюються впродовж тривалого часу і притаманні їй на всіх або більшості етапах її існування, розвитку та функціонування.

Неосновні (додаткові) функції держави — напрямки діяльності держави по здійсненню конкретних завдань, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговуючий характер.

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ		
Система державних організацій		
Державні органи (апарат держави)	Державні підприємства	Державні устано- ви

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ	
За способом створення	<ul style="list-style-type: none"> • виборні • призначувані
За територіальним поширенням владних повноважень	<ul style="list-style-type: none"> • вищі • місцеві
За широтою компетенції	<ul style="list-style-type: none"> • загальної компетенції • спеціальної компетенції
За принципом розподілу влади	<ul style="list-style-type: none"> • законодавчі • виконавчі • судові
За часом функціонування	<ul style="list-style-type: none"> • постійні • тимчасові

Внутрішні функції держави

Політична вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя;

Економічна регулювання сфери економічних відносин, створення умов для розвитку виробництва; організація виробництва на основі визнання й захисту різних форм власності, підприємницької діяльності; прогнозування розвитку економіки

Культурна (духовна, ідеологічна) консолідація націй, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншостей; організація утворення, сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини та ін.

Інформаційна організація й забезпечення системи одержання, використання, поширення й зберігання інформації

Соціальна – забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їхнього права на працю, життєвий достатній рівень та ін.

Екологічна забезпечення екологічної безпеки й підтримка екологічної рівноваги на території держави; охорона й раціональне використання природних ресурсів

Фіскальна оподаткування й фінансового контролю – організацій забезпечення системи оподаткування й контролю над легальністю доходів громадян і їхніх об'єднань, а також за витратою податків

Правоохоронна – забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності й правопорядку

Правозахисна забезпечення захисту основних прав і свобод людини і громадянина

Зовнішні функції держави

Політична (дипломатична) – встановлення й підтримка дипломатичних відносин з іноземними державами відповідно до загальноприйнятих норм і принципами міжнародного права

Економічна встановлення й підтримка торгово-економічних відносин з іноземними державами; розвиток ділового партнерства й співробітництва в економічній сфері з усіма державами, інтеграція у світову економіку та ін.

Культурна(гуманітарна) підтримка і розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають культурну цінність; вживання заходів до повернення культурних цінностей свого народу, що знаходяться за рубежом

Інформаційна участь у розвитку світового інформаційного простору, встановлення режиму використання інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами

Екологічна підтримка екологічного виживання на планеті

Оборона держави – захист державного суверенітету від зовнішніх зазіхань як економічними, дипломатичними, так і військовими способами

Співробітництво з міжнародними організаціями – підтримка інтеграційних процесів

Підтримання світового правопорядку – участь у врегулюванні міжнаціональних і міждержавних конфліктів; боротьба з міжнародними злочинами

Методи здійснення функцій держави

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-95, 98-105.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 97-99, 134-148.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 73-89.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 62-67, 78-82.](#)

ДЕМОКРАТИЧНА, ПРАВОВА, СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА

Демократія — це форма такої держави, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян, їх участі у формуванні і функціонуванні апарату політичної влади і контролю за його діяльністю.

Демократична держава - це держава, заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав громадян, їх рівної участі у формуванні державної влади і контролі за її діяльністю.

Представницька демократія - форма народовладдя, при якій влада здійснюється через виявлення волі представників народу у виборних органах.

Безпосередня демократія - форма народовладдя, при якій влада здійснюється через безпосереднє виявлення волі народу чи певних соціальних груп (референдум, вибори).

Інститути демократії - це легітимні і легальні елементи політичної системи суспільства, які безпосередньо створюють демократичний режим у державі через втілення в них принципів демократії.

Вибори - форма безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їх персонального складу.

Референдум - засіб вирішення шляхом голосування кардинальних проблем загальнонаціонального і місцевого значення (прийняття конституції, інших важливих законів або внесення до них змін, а також інших рішень з найважливіших питань).

Виборчі цензи - сукупність умов, відповідність яким є підставою для допуску громадян до участі у виборах.

Правова держава - це суверенна політико-територіальна організація влади, яка існує і функціонує в громадянському демократичному суспільстві на підставі соціально-справедливого права і в якій на його основі реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей та громадянського суспільства в цілому, де держава й людина несуть взаємну відповідальність.

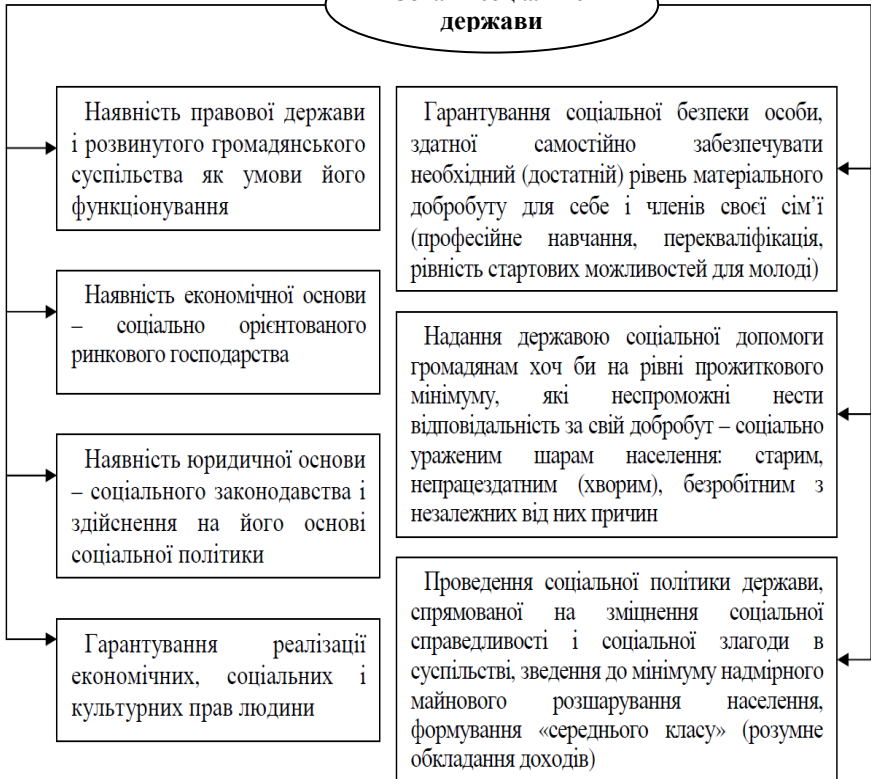
Соціальна правова держава — це політична організація суспільства, у якому право пов'язує і підкоряє собі державну владу, а основні права особи та її соціальна безпека складають зміст свободи, заснованої на законах, які приймаються і піддаються зміні законним шляхом.

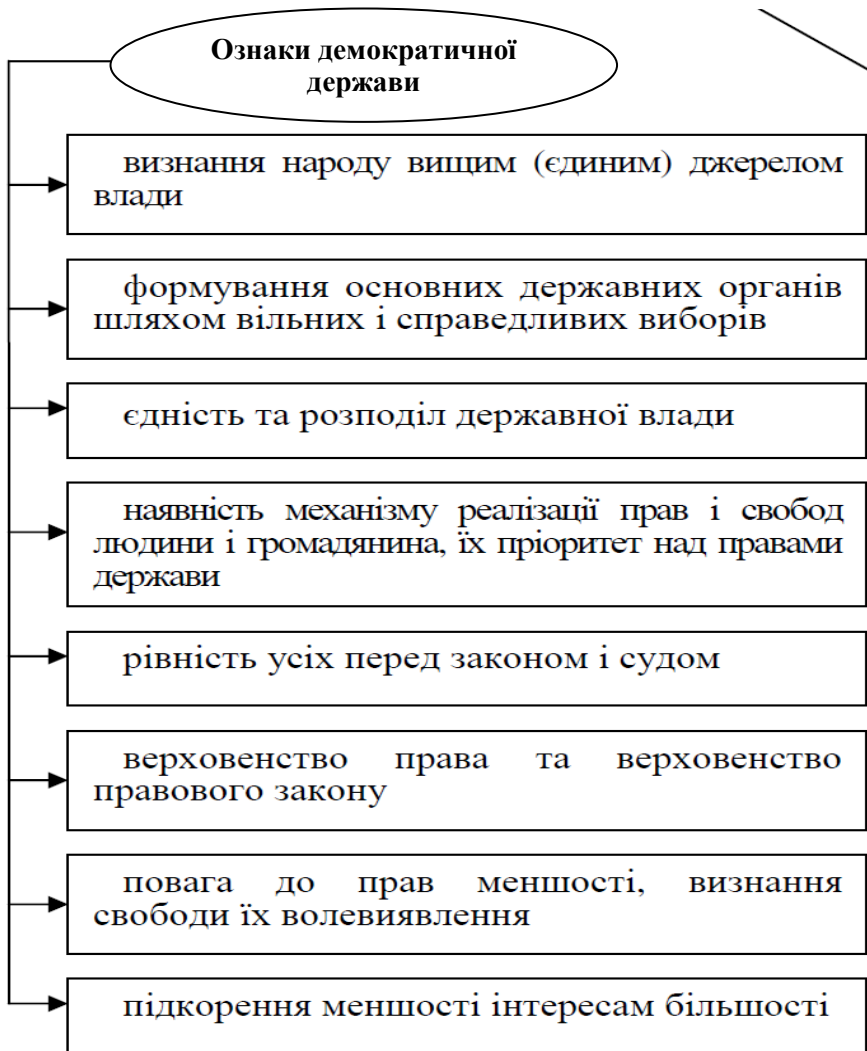
Соціальна держава - держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективної соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо.

Соціальне управління в суспільстві - цілеспрямований вплив на людей і їх об'єднання для досягнення певних результатів. Передбачає наявність особливих органів управління.

Ознаки соціальної держави

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 111-122.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 185-203.](#)
3. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 321-340.](#)

ВЛАДА. ДЕРЖАВНА ВЛАДА. ТЕОРІЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ

Влада — це універсальний механізм організації суспільного життя на основі вольових двосторонніх відносин, сутність якого виявляється у здатності однієї волі підпорядковувати собі іншу.

Суспільна влада - управління справами первинної спільності (роду, фратрії, племені), що здійснювалося всіма дорослими членами на загальних зборах, радах старійшин. Повсякденне керівництво покладалося на старійшин, військових вождів, ведучих на полюванні.

Соціальна влада - система відносин підпорядкування одних людей волі і дій інших. Структура будь-якого владного відносини складається з володарюючого суб'єкта (народ, клас, громада, рід, рада старійшин і вождь) і підвладного об'єкта (індивід, колектив, організація).

Теорія поділу влади - модель побудови державного апарату, згідно з якою влада в державі має поділятися між законодавчими, виконавчими та судовими органами. При цьому кожна з влад повинна бути незалежною від інших і водночас їм підконтрольною, що має на меті виключення можливості концентрації влади в руках одного органу.

Система «стримувань і противаг» - особливі методи і форми, за допомогою яких нейтралізується або стримується дія якоїсь із них, підтримується їх відносна рівновага.

Законодавча влада - це галузь державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони.

Парламент - єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб.

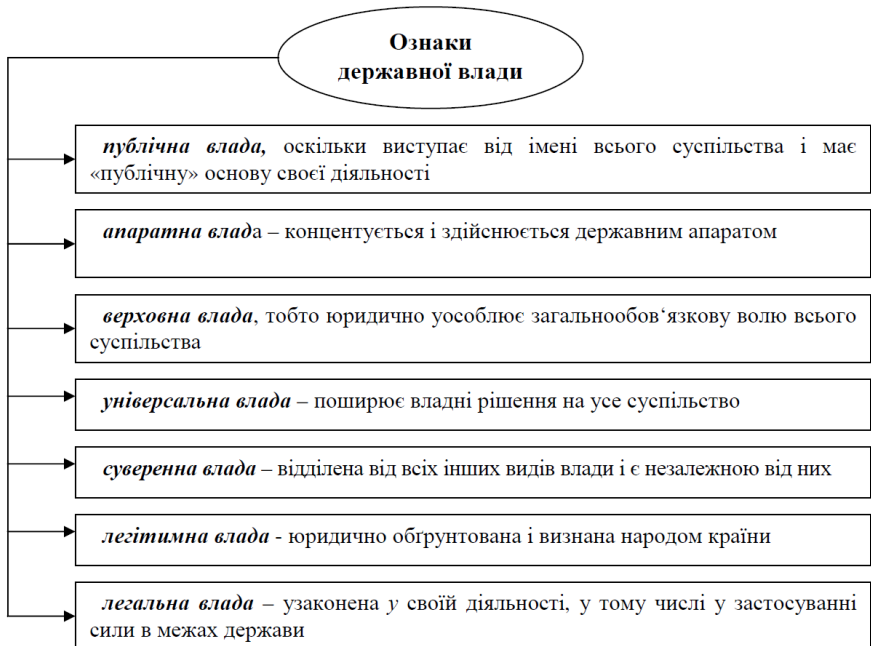
Виконавча влада - галузь державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою.

Судова влада - незалежна галузь державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя і ухвалювати рішення в процесі судочинства.

Судочинство - це процесуальна форма здійснення правосуддя; установлений законом порядок розгляду і вирішення справ судами; правова форма реалізації судової влади.

Принцип поділу влади - це раціональна організація державної влади в демократичній державі, при якій здійснюється гнучкий взаємоконтроль і взаємодія вищих органів держави як частин єдиної влади через систему стримувань і противаг.

ВИДИ ВЛАДИ	
НЕПОЛІТИЧНА	ПОЛІТИЧНА
<ul style="list-style-type: none"> • суспільна первісна • економічна • релігійна • голови сім'ї • корпоративна 	<ul style="list-style-type: none"> • державна • інших суб'єктів політичної системи

Література:

1. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 129-133.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 84-86.](#)

ДЕРЖАВА ЯК ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Соціальна влада - спосіб управління суспільством, що виражається у системі публічно-вольових відносин між людьми з приводу організації їх спільної діяльності, вироблення загального для них інтересу та цілей, які досягаються за допомогою різних засобів, методів, включаючи примус (психічний, фізичний, юридичний).

Державна влада - це вид соціальної влади як способу управління суспільством, що здійснюється на принципах компетентності, законності, відповідальності за допомогою усіх державно-правових засобів, включаючи й державний примус, через систему публічно-політичних, вольових (керівництво - сприйняття, панування - підпорядкування) відносин, які виникають між суб'єктами політичної системи суспільства - владними і підвладними - з приводу дотримання загальнозстановлених правил поведінки (правових норм).

Публічна влада - спрямована на вирішення суспільних справ, розповсюджується за територіальним принципом, їй підкоряються всі, хто знаходиться на певній «підвладній» території.

Місцеве самоврядування - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення.

Місцеві органи державної влади — сукупність державних органів (місцеві державні адміністрації, відповідні суди, органи прокуратури), які здійснюють державну діяльність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Громадянське суспільство - це сукупність сформованих на добровільних засадах громадських об'єднань (інституцій), які діють на засадах самоврядування і за посередництвом яких індивіди реалізують належні їм невід'ємні права і свободи.

Політична система - цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних ролей, відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, підпорядкованих існуючим у ньому політичним, соціальним, юридичним, ідеологічним, культурним нормам, історичним традиціям і настановам політичного режиму конкретного суспільства.

Об'єднання громадян — добровільне громадське формування, яке створено на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Народність - спільність людей, які проживають на одній території, поєднані спільною мовою, особливостями психічного складу, культури і спосо-

бу життя та іншими загальними цінностями, що закріплені у звичаях, традиціях та інших соціальних нормах.

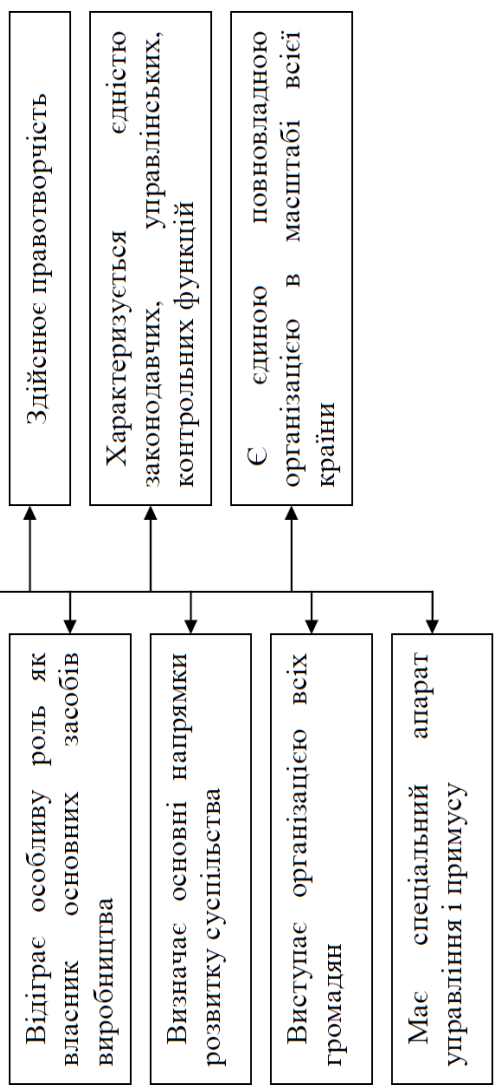
Населення - сукупність людей, що проживають на певній території, здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці.

Омбудсман — посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб.

Органи самоорганізації населення — представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста.

Територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр.

Держава в політичній системі суспільства

Елементи політичної системи

Суб'єкти (носії) політики — класи, нації, соціальні верстви, групи, у тому числі й держава, громадян та об'єднання громадян (політичні партії, громадські організації та ін.). Ядром політичної системи суспільства є держава.

Політичні норми та політичні принципи: **політичні норми** — це основні правила поведінки, що регулюють політичні відносини між суб'єктами політичної системи суспільства; **політичні принципи** — це основні вихідні положення, тенденції, ідеї, закономірності, які покладені в основу політичної діяльності.

Політичні відносини — це врегульовані та взяті під охорону політичними нормами стосунки, в результаті яких у суб'єктів політичної системи з'являються права та обов'язки.

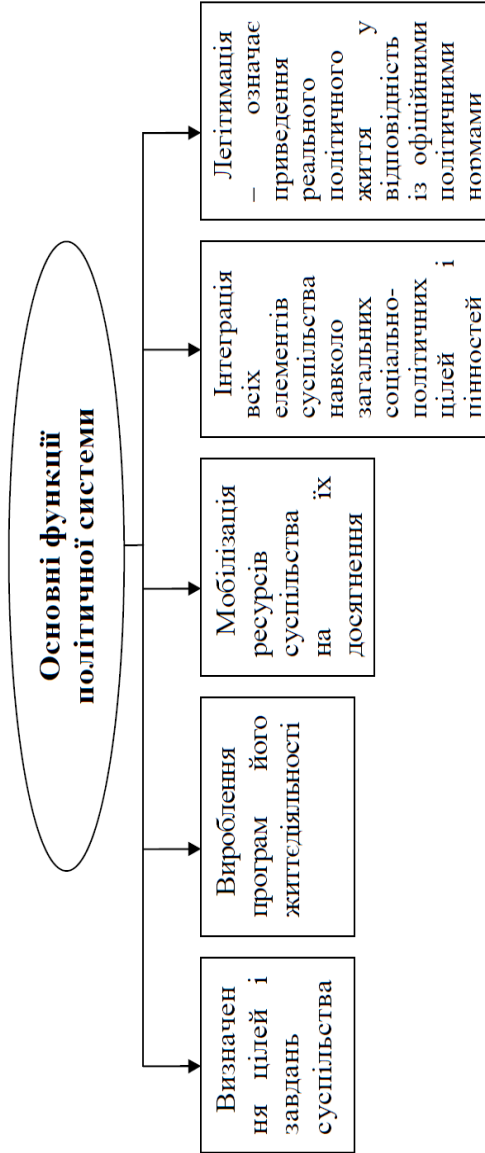
Політичний процес — це діяльність всіх суб'єктів політичних відносин, яка спрямована на формування, зміну, перетворення, а також функціонування політичної системи суспільства.

Політичний режим — це сукупність способів (прийомів), за допомогою яких здійснюється політична влада.

Політична діяльність — це дія суб'єктів, яка спрямована на забезпечення функціонування і захист політичної влади в суспільстві.

Політична культура — це система політичних знань, досвіду, цінностей, якими володіють суб'єкти політичної системи, їх оцінка існуючого політичного буття, та вміння застосовувати вищевказані знання в повсякденному житті та політичній діяльності.

Політична свідомість — це елемент свідомості людини, який характеризує її оцінку існуючого політичного буття й обумовлює вибір варіанту поведінки відповідно до індивідуальних і суспільних інтересів

Суб'єкти політичної системи

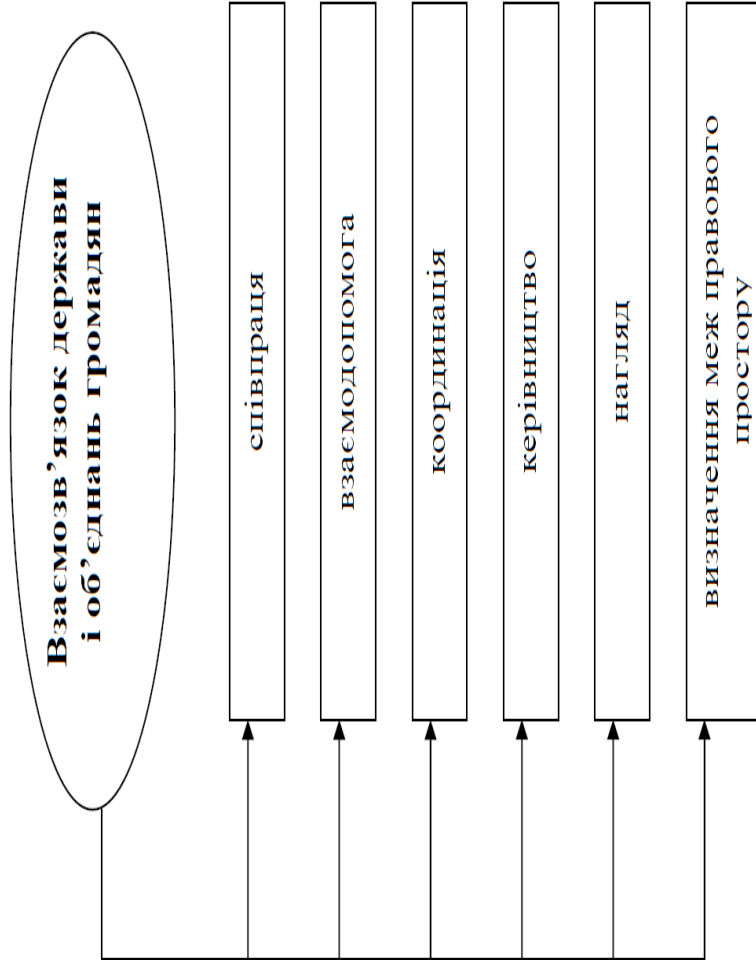
Держава – яка посідає важливе місце в політичній системі, надаючи їй цілісності і стійкості, зорієнтованості на важливі суспільні справи. Вона виконує особливий обсяг діяльності з управління, розпоряджається ресурсами суспільства і регулює його життєдіяльність. Держава володіє багатьма ознаками, властивими всім інститутам політичної системи. Одночасно вона виступає базовим елементом, визначає її функціонування.

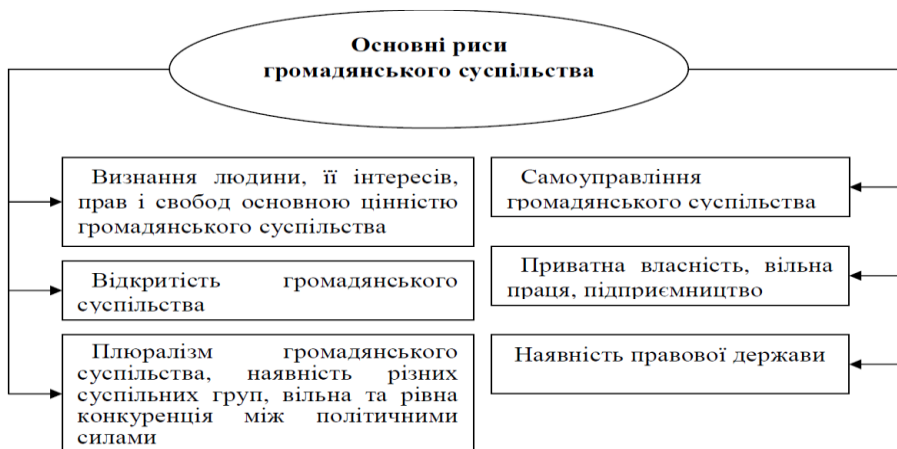
Політична партія – об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, головною метою яких є участь у виробленні державної політики, формування органів влади, місцевого самоврядування і представництво в їх складі.

Громадське об'єднання – добровільне, некомерційне, самокероване формування людей, створене з їх ініціативи на основі спільності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод, закріплених в установчих документах.

Політичне громадське об'єднання - добровільне, некомерційне, самокероване формування людей, створене з їх ініціативи на основі спільності інтересів для участі у громадському житті через вплив на розвиток політичної свободи громадян; участі у виборах в органи державної влади і місцевого самоврядування; участі в організації і діяльності зазначених органів.

Політичні рухи політичні об'єднання громадян, більш масові і менш організовані ніж партії. Політичні рухи створюються для вирішення гострих актуальних політичних проблем, нерідко без чітко визначеного статуту і програми, а також без обов'язкового фіксованого членства. Вони є тимчасовими утвореннями і по досягненні мети або розпадаються, або перетворюються на одну чи кілька політичних партій.

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 126-144.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 173-184.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 38-44.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 310-320.](#)

ПОНЯТТЯ ПРАВА

Право — це система загальнообов'язкових, формально-визначених, встановлених і охоронюваних державою правил поведінки, що виражає міру свободи і справедливості, досягнуту певним суспільством, і служить для регулювання суспільних відносин.

Об'єктивне право — це система всіх діючих у країні норм права, відбитих в різних джерелах права і не залежних від індивіда.

Суб'єктивне право — це визначена об'єктивним правом міра дозволеної поведінки суб'єкта права. Відмінна риса суб'єктивного права в тому, що суб'єкт, що володіє ним, може від нього відмовитися, не потребуючи для цього отримання спеціальних повноважень і не будучи зобов'язаним в цьому перед ким-небудь звітувати.

Цінність права — це здатність права служити метою і засобом для задоволення соціально справедливих, прогресивних потреб і інтересів індивідів і суспільства в цілому.

Функції права — це основні напрями впливу права на людину і суспільство (на суспільні відносини).

Принципи права — це основні ідеї, початкові положення або формулювання, провідні засади процесу, розвитку і функціонування права.

Соціальні норми - це певні стандарти, зразки поведінки учасників соціального спілкування, що відображають рівень економічного, соціально-політичного і духовного розвитку суспільства.

Норми моралі - це соціальні норми, що регулюють поведінку людей шляхом її оцінки відповідно до категорій добра й зла, справедливості, гідності, милосердя і спрямовані на формування загальних принципів, внутрішніх переконань та установок бажаної поведінки.

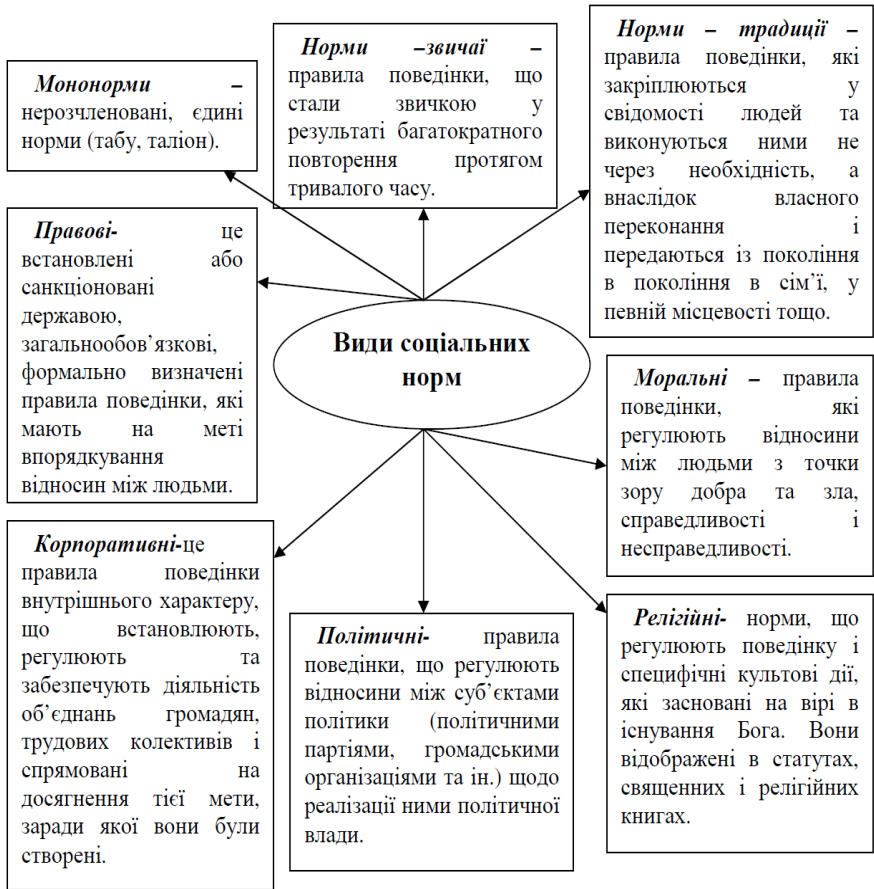
Норми звичаїв - це правила поведінки, що склались у результаті багаторазового повторення певних дій, стали звичкою та передаються з покоління в покоління в усній формі.

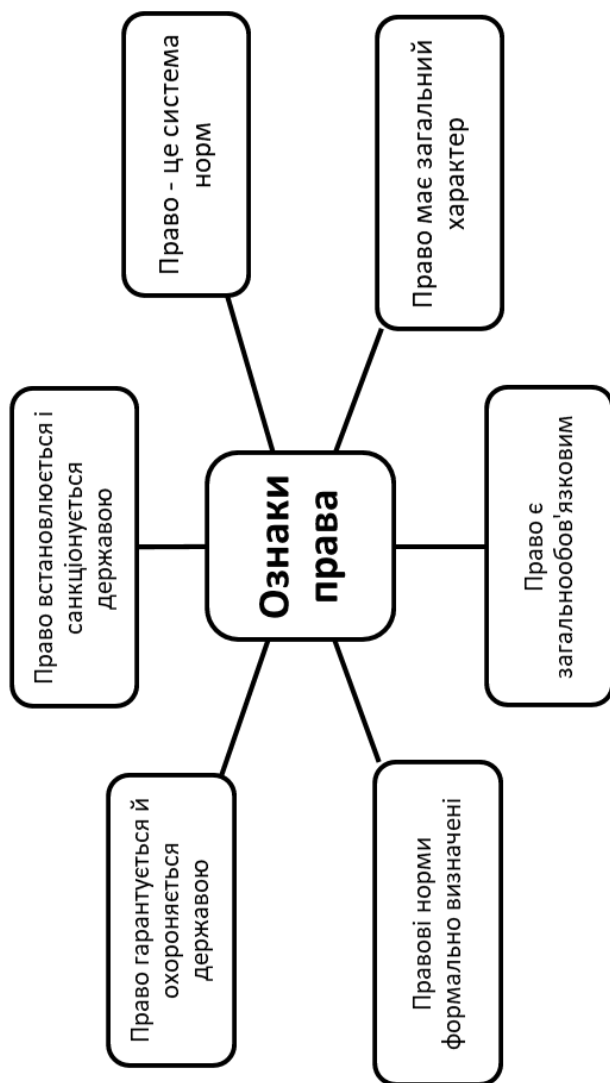
Релігійні норми - це правила поведінки, що поширюються на представників тих або інших напрямів віросповідання і містяться в релігійних джерелах.

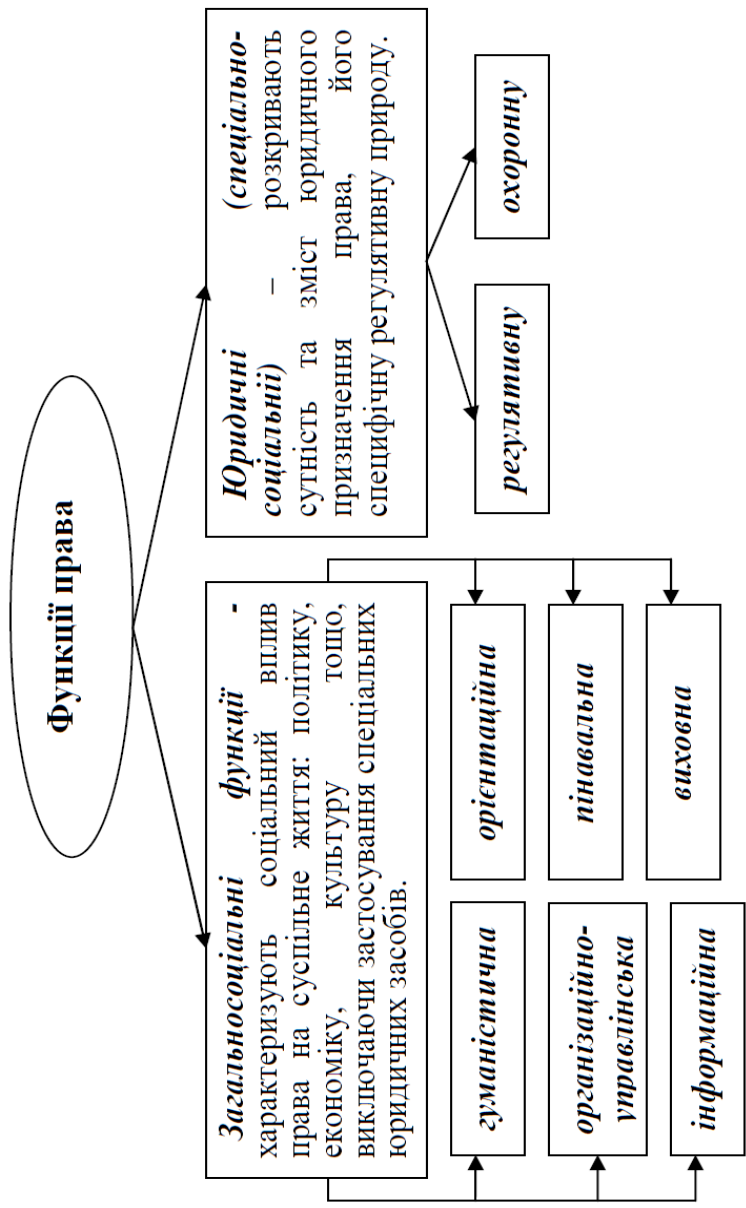
Корпоративні норми - це правила поведінки громадських організацій, рухів, об'єднань, асоціацій та інших утворень недержавного характеру, що містяться у відповідних статутах, програмах, інших документах, регламентують їх функції, права й обов'язки, умови вступу і виходу з них.

Політичні норми - це правила поведінки суб'єктів політики, учасників політичного процесу, політичних відносин, які містяться в політичних маніфестах, програмах, рішеннях, заявах, деклараціях, статутах політичних партій і рухів.

Економічні норми - це правила, що регулюють відносини між галузями промисловості, сільського господарства, торгівлі, а також грошово-фінансову систему, діяльність банків, бірж у сфері господарського життя суспільства.

Основні відмінності між нормами права і моралі

Норми моралі

Формуються на підставі уявлень про добро і зло, справедливість і несправедливість

Регулюють внутрішнє усвідомлення людиною своєї поведінки в усіх сферах

Не є інституціональними (не пов'язані з інститутами суспільства)

Створюються, поширюються і відмирають повільно протягом тривалого часу

Є узагальненими правилами поведінки у вигляді ідей і принципів (дотримуватися слова, бути справедливим, чесним)

Не закріплені у спеціальних актах, містяться у свідомості людей

Не є обов'язковими, а набувають обов'язкове значення в міру визнання з боку більшості членів суспільства

Дотримуються добровільно внутрішнім переконанням, суспільною думкою

За недотримання (невиконання) настає громадський осуд

Норми права

Встановлюються державою

Регулюють зовнішню форму поведінки людини в сферах, що піддаються регулюванню

Є інституціональними (діють у межах соціальних інститутів)

Набувають чинності, здійснюються і скасовуються офіційно, у суворо визначеному порядку та часі

Є конкретним варіантом поведінки суб'єкта, у якому чітко визначені його юридичні права й обов'язки

Закріплюються в нормативно-правових актах держави (закони, постанови, накази)

Є загальнообов'язковими щодо осіб, які знаходяться у сфері їх дії

Забезпечуються державним примусом

За недотримання, порушення чи невиконання настає юридична відповідальність

Взаємовплив норм права та моралі

Вплив норм моралі на норми права

норми права створюються з урахуванням норм моралі, які є панівними у суспільстві

норми права змінюються і розвиваються під впливом норм моралі

норми права можуть бути скасовані у разі невідповідності вимогам норм моралі
(скасування смертної кари)

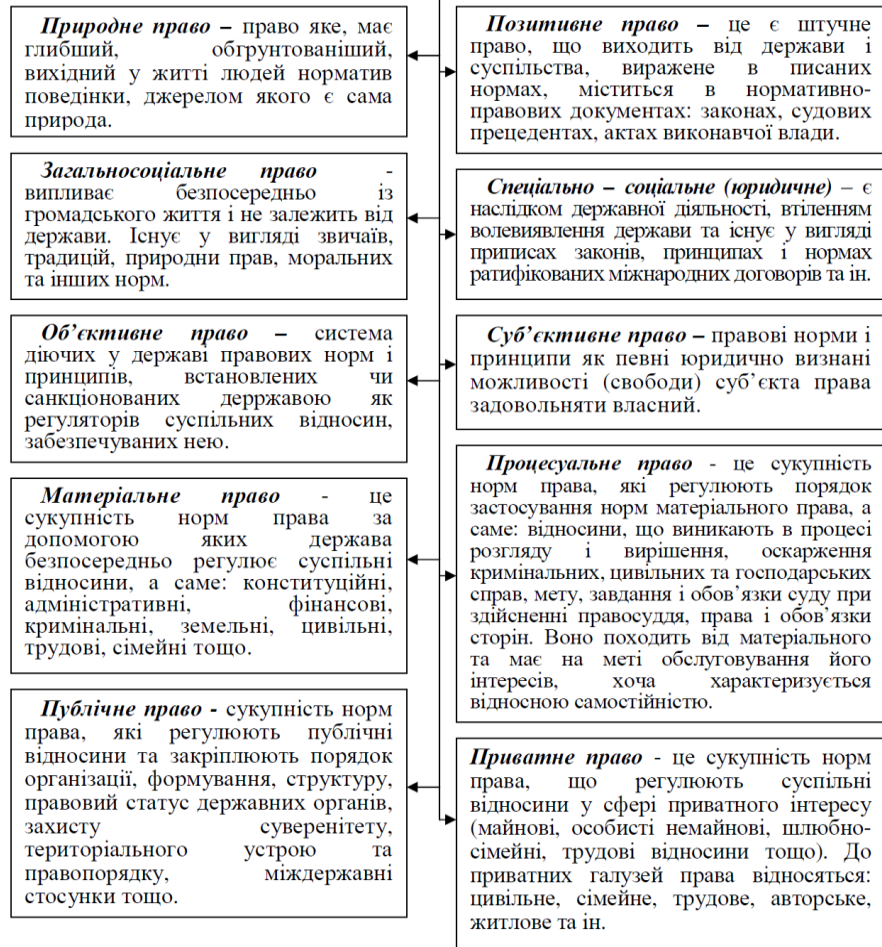
Вплив норм права на норми моралі

норми права сприяють утвердженню прогресивних моральних уявлень *(всі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах)*

норми права сприяють зміні й розвитку моральних норм *(приватна власність - почуття господаря)*

норми права є засобами охорони й захисту норм моралі *(захист честі, гідності)*

Право

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 175-187.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 262-288.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 113-128.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 99-106.](#)

НОРМА ПРАВА

Норма права - це загальнообов'язкове формально визначене правило соціально значущої поведінки, встановлене або санкціоноване державою, спрямоване на регулювання суспільних відносин за допомогою закріплення прав і обов'язків їх учасників та забезпечене можливістю застосування державного примусу.

Структура правової норми - це внутрішня будова, ідеальна логічна конструкція правової норми, що характеризується єдністю і взаємозв'язком трьох складових: гіпотези, диспозиції і санкції.

Імперативні норми права – це норми, що містять категоричні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин і не можуть бути замінені за власним розсудом таких осіб іншими умовами.

Диспозитивні норми права – це норми, що діють лише тоді, коли суб'єкти суспільних відносин своєю угодою не встановили інших умов власної поведінки.

Регулятивні норми права – це норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом встановлення складів правопорушень і покладанням на них юридичних обов'язків.

Охоронні норми права – це норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом встановлення складів правопорушень і закріплення санкцій (мір юридичної відповідальності, правовідновлюючих заходів тощо).

Гіпотеза – частина норми, що вказує на фактичні обставини, необхідні для вступу норми в дію.

Диспозиція – частина норми, містить саме правило поведінки (права і обов'язки суб'єктів правовідносин, варіанти їх можливої, належної або забороненої поведінки).

Санкція – це складова правової норми, яка у разі її невиконання визначає заходи щодо відновлення порушеного права та покарання правопорушника, вона відображає несхвальне ставлення до порушників норми права.

Класифікація норм права — поділ правових норм на види за певними критеріями. За функціональним призначенням норми права поділяються на регулятивні та правоохоронні; за галузями права на конституційні, цивільні, адміністративні, кримінальні та ін.; за сферою і обсягом регулювання на загальні, спеціальні та виняткові; за терміном дії у часі на постійні, тимчасові тощо.

За повнотою викладення норм права:

- **прямий (повний) спосіб** – у статті нормативно-правового акта викладені всі структурні елементи норми права;
- **відсильний спосіб** – у статті нормативно-правового акта викладені не всі структурні елементи даної норми права, але в ній вказується, в якій статті цього ж нормативного акта викладений елемент норми, якого бракує;

- **бланкетний спосіб** – у статті нормативно-правового акта викладені не всі структурні елементи даної норми права, але з цієї ж статті впливає, що елемент, якого бракує, викладений в іншому нормативно-правовому акті.

За рівнем узагальнення норм права:

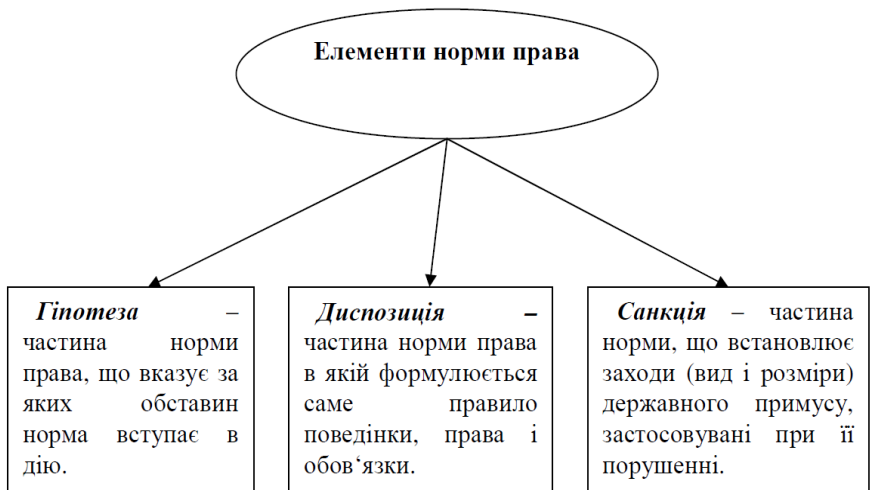
- **абстрактний спосіб** – зміст норми розкривається загальними, абстрактними, не індивідуалізованими поняттями;
- **казуїстичний (казуальний)** – зміст норми розкривається індивідуалізованими поняттями, шляхом переліку певних фактів, випадків, ознак та ін.

Локальний правовий акт — підзаконний нормативно-правовий акт, виданий адміністрацією підприємства, установи, організації, який є обов'язковим для певного, встановленого чинним законодавством, кола суб'єктів.

Норми матеріального права — норми, які визначають зміст первинних прав і обов'язків суб'єктів права, їх правове становище і безпосередньо спрямовані на регулювання суспільних відносин.

Норми процесуального права — норми, які регламентують порядок, форми і методи здійснення прав або виконання обов'язків, встановлених у нормах матеріального права.

ОЗНАКИ НОРМ ПРАВА, ЩО ВИРІЗНЯЮТЬ ЇХ СЕРЕД ІНШИХ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ
<ul style="list-style-type: none">• загальна обов'язковість• формальна визначеність в офіційних джерелах• зобов'язально-надавальний характер• створення спеціально уповноваженими органами у встановленому законом порядку• системність• забезпеченість можливістю державного примусу

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 162-172.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 289-306.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 140-145.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 87-98, 158-173.](#)

ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Форма (джерело) права - сукупність визнаних конкретною державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм.

Нормативно-правовий акт — це офіційний документ, прийнятий компетентними суб'єктами правоутворення у визначених законом порядку і формі, який містить норми права.

Нормативно-правовий договір — це двостороння або багатостороння угода, яка містить норми права. Ця форма права поширена в міжнародному, конституційному, трудовому праві тощо.

Правовий звичай — це визнане державою правило поведінки, яке склалося внаслідок його фактичного одноманітного застосування протягом тривалого часу.

Прецедент, судовий прецедент - у системах загального права (англо-саксонських) є правилом, встановленим у попередній юридичній справі, яке є обов'язковим чи переконливим для суду при вирішенні подальших справ із подібними питаннями або фактами

Правова доктрина - це літературні джерела права, наукові праці авторитетних учених-правознавців з питань права, на які здійснюється посилання при розгляді юридичної справи за відсутності необхідного закону, судового прецеденту чи звичаю.

Юридична сила актів - властивість нормативних актів, що визначає їх співвідношення за змістом з іншими нормативними актами і залежить від компетенції нормотворчого органу та його місця в механізмі держави.

Закон - нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади держави або безпосередньо народом на референдумі, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою.

Конституція (Основний Закон) - акт установчого характеру, який закріплює загальні засади громадянського суспільства і держави, основи правової системи, правового статусу громадян, державно-територіального устрою, організації органів державної влади і місцевого самоврядування.

Конституційні закони - органічно поєднані з Основним Законом нормативні акти, які приймаються в порядку, передбаченому відповідним розділом Конституції, або якими вносяться зміни чи доповнення до Конституції.

Звичайні закони - нормативні акти, які приймаються на основі і на виконання Конституції і визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері.

Надзвичайні закони - нормативні акти тимчасового характеру, які приймаються за надзвичайних обставин і можуть призупиняти дію чинних у відповідній сфері законів

Кодифіковані закони - нормативні акти, затверджені законами, в яких узагальнюються і систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин

Тимчасові закони - нормативні акти, прийняті на визначений у часі термін дії.

Допоміжні закони - нормативні акти, які затверджують, змінюють, зупиняють, скасовують, денонсують інші нормативні акти або мають допоміжне значення для їх застосування.

Підзаконний нормативно-правовий акт - це документ, який видається компетентним органом або посадовою особою на підставі закону, відповідно до нього, для конкретизації та виконання законодавчих приписів та містить норми права.

Територіальний принцип - це дія нормативних актів у межах території держави.

Екстериторіальний принцип - це дія нормативних актів поза межами держави.

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 190-197.](#)

2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 326-346.](#)

3. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 107-122.](#)

СИСТЕМА ПРАВА ТА СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

Система права - це обумовлена характером суспільних відносин внутрішня будова (або структура) права, виражена в єдності та узгодженості усіх норм права, що діють в державі, а також в розподілі цих норм за галузями та інститутами.

Галузь права – це самостійна, відособлена частина системи права, сукупність правових норм, що регулює якісно однорідну сферу суспільних відносин своїм особливим методом.

Підгалузь права – сукупність однорідних правових інститутів певної галузі права, що регулюють певну сферу суспільних відносин.

Правовий інститут - це сукупність правових норм, що складають частину галузі права та регулюють вид або певну сторону однорідних суспільних відносин.

Публічне право – це сукупність галузей права, що регулюють суспільні відносини, які забезпечують загальні (публічні, сукупні) інтереси держави або всього суспільства.

Приватне право – це сукупність галузей права, що регулюють суспільні відносини, які виражають приватні інтереси та спрямовані на захист цих інтересів.

Нормативний акт - офіційний документ, створений компетентними державними органами і містить загальнообов'язкові юридичні норми (правила поведінки).

Закон — нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади держави або безпосередньо народом на референдумі, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою.

Підзаконний акт - акт компетентного державного органу, що видається на підставі й на виконання законів.

Класифікацію підзаконних нормативно-правових актів можна здійснювати за такими критеріями:

- **За суб'єктами прийняття** — підзаконні нормативні акти Президента України, уряду, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та ін.;

- **За зовнішньою формою акта** — укази, постанови, накази, розпорядження, рішення, статuti, правила та ін.;

- **За сферою дій акта** — загальні підзаконні нормативні акти, обов'язкові на всій території держави (*нормативні акти Президента України або Кабінету Міністрів України*);

- **Відомчі** підзаконні нормативні акти, приписи яких поширюються на організації та осіб, що перебувають у системі службового підпорядкування

відповідного міністерства, відомства (*нормативні акти міністрів, керівників, інших центральних органів виконавчої влади, що мають внутрішнє значення*);

❖ **Місцеві** підзаконні нормативні акти, дія яких обмежується територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці (*нормативні акти голів місцевих державних адміністрацій*);

❖ **Локальні** підзаконні нормативні акти, які діють тільки в межах конкретного підприємства, установи, організації (*нормативні акти керівників підприємств, установ, організацій*);

• **За часом дії** - постійні та тимчасові;

• **За характером правотворчої компетенції** - прийняті в межах власної правотворчої компетенції (нормативні акти уряду і прийняті в порядку реалізації делегованих правотворчих повноважень (*деякі нормативні акти органів місцевого самоврядування*);

• **За порядком прийняття** - видані одноособово (*нормативний наказ керівника державного комітету*), прийняті колегіально (*постанова правління Національного Банку України, видані спільно двома або більше відомствами*).

Законодавство — сукупність усіх чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів вищих та центральних органів держави, що видаються уповноваженими правотворчими органами в межах їх компетенції.

Система законодавства – це єдиний комплекс усіх діючих нормативно-правових актів держави, що поділяється на елементи в залежності від предмету правового регулювання, юридичної сили, а також від особливостей форми державного устрою.

Зворотна сила закону — поширення дії виданого закону на правовідносини, які виникли до набрання ним чинності. Зворотної дії у часі законодавчий акт не має, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність.

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність із впорядкування та удосконалення нормативно-правових актів, зведення їх в єдину внутрішньо узгоджену систему (*облік, кодифікація, інкорпорація, консолідація*).

Облік – є діяльністю щодо накопичення нормативно-правових актів, підтримання в контрольному стані, а також створення пошукової системи, яка забезпечує ефективний пошук необхідної правової інформації.

Кодифікація – це така форма систематизації нормативно-правових актів, яка полягає в їх удосконаленні шляхом зміни змісту (переробки та узгодження) норм права, які пов'язані загальним предметом регулювання та об'єднання в новий єдиний нормативно-правовий акт.

Кодекс — нормативно-правовий акт, в якому об'єднано і систематизовано правові норми, що регламентують відповідну сферу суспільних відносин.

Інкорпорація – це така форма систематизації, яка полягає у зовнішньому упорядкуванні (розташування в чи іншому порядку) вже чинних нормативних актів без зміни змісту.

Види інкорпорації:

1. За юридичним значенням:

- **офіційна** – здійснюється від імені компетентних органів, збірники є офіційною формою опублікування та на них можна посилатися при вирішенні юридичних питань;

- **неофіційна** – здійснюється іншими особами: видавництвами, науковими та навчальними закладами, практичними органами, окремими спеціалістами, тому видані збірники мають лише довідковий, інформаційний характер;

2. За обсягом:

- загальна (генеральна);

- галузева;

- міжгалузева;

- спеціальна (за окремими інститутами однієї галузі законодавства).

3. За критеріями об'єднання:

- **хронологічна** – упорядкування нормативно-правових актів здійснюється відповідно до часу їх опублікування та набрання чинності;

- **предметна** – упорядкування здійснюється за предметом правового регулювання (за галузевою приналежністю);

- **суб'єктна** – залежно від органу, яким видано інкорпоровані акти.

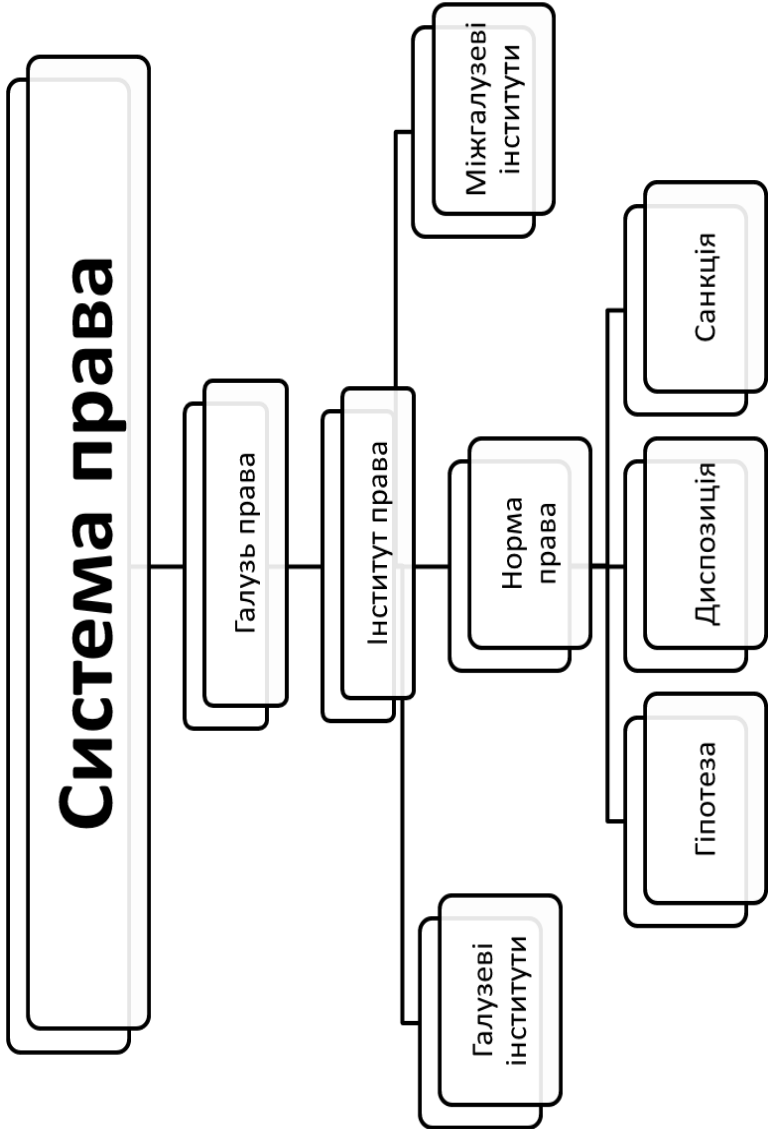
Консолідація – це така форма систематизації, яка полягає в об'єднанні декількох нормативно-правових актів, які діють в одній і тій самій сфері суспільних відносин, в єдиний нормативно-правовий акт, як правило, без зміни змісту.

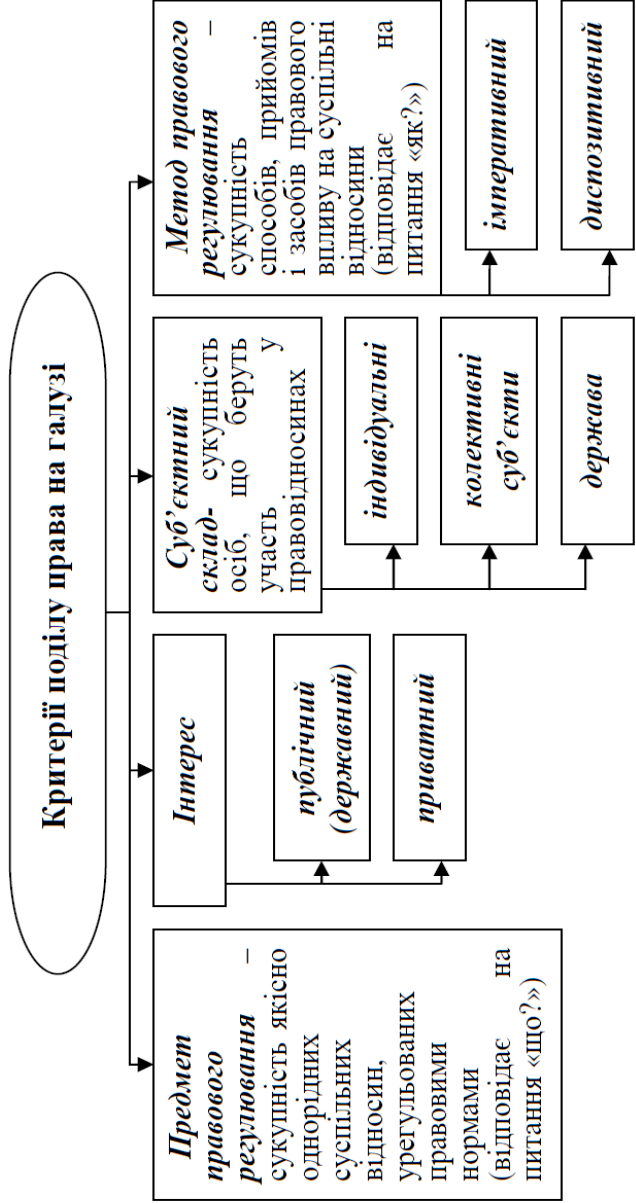
Чинність нормативно-правових актів - це дія нормативно-правових актів, обмежена часом, простором і колом осіб.

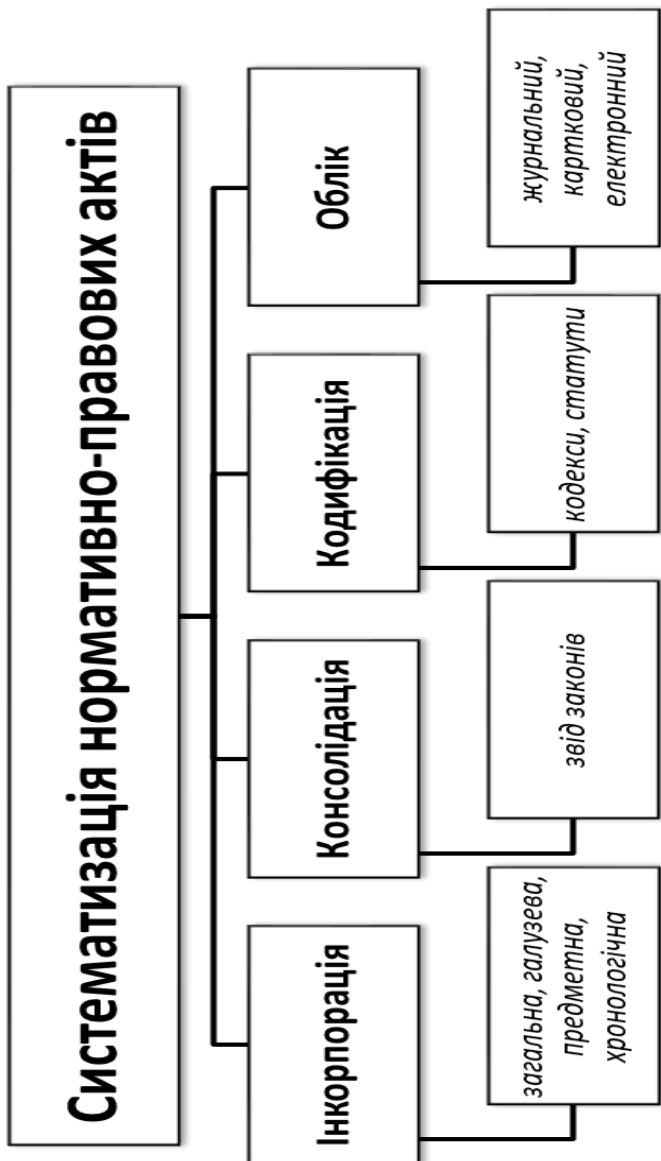
Дія нормативно-правового акта в часі - це його регулятивний вплив на суспільні відносини з моменту набрання чинності до припинення, тобто на відносини, що були в період від введення акта в дію до втрати ним чинності.

Дія нормативно-правових актів у просторі — це територіальні обмеження чинності нормативно-правових актів, коли вони застосовуються на території, на яку поширюється суверенітет держави або компетенція відповідних органів.

Принцип екстериторіальності дії нормативно-правових актів - це юридична фікція, відповідно до якої певні частини території держави (будинки зарубіжних посольств, місій, їх транспортні засоби), а також дипломатичні представники зарубіжних держав визнаються такими, що не знаходяться на території держави, де вони реально перебувають, а юридично вважаються такими, що перебувають на території тієї держави, чие посольство міститься в цьому будинку або чіими представниками вони є.

Методи правового регулювання

Імперативний (метод владного зобов'язання) — заснований на владних приписах державних органів, які чітко встановлюють порядок виникнення права і обов'язків суб'єктів, санкції за порушення цих обов'язків у вигляді заборон та покарань (притаманний переважно для публічних галузей права).

Диспозитивний передбачає можливість обрання суб'єктами правових відносин варіанту поведінки у межах чинного законодавства (притаманний переважно для приватних галузей права).

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2018. С. 199-222.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 307-325.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 172-179.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 174-194, 221-230.](#)

ПРАВОТВОРЧІСТЬ

Правотворчість – це діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою.

Принципи правотворчості - загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, які слугують основними засадами імперативного характеру, на підставі яких створюються (розробляються, приймаються, вводяться в дію) нормативно-правові акти.

Правотворчий процес - це спеціальна організаційно-юридична діяльність уповноважених суб'єктів, яка становить систему регламентованих взаємозалежних процедур самостійних, логічно завершених стадій і організаційно-технічних дій з ініціювання, підготовки, розроблення, розгляду та прийняття (видання) нормативно-правового акта (закону).

Законодавчий процес - це передбачений Конституцією і законами порядок здійснення законодавчої функції органом законодавчої влади та реалізації ним своїх законодавчих повноважень.

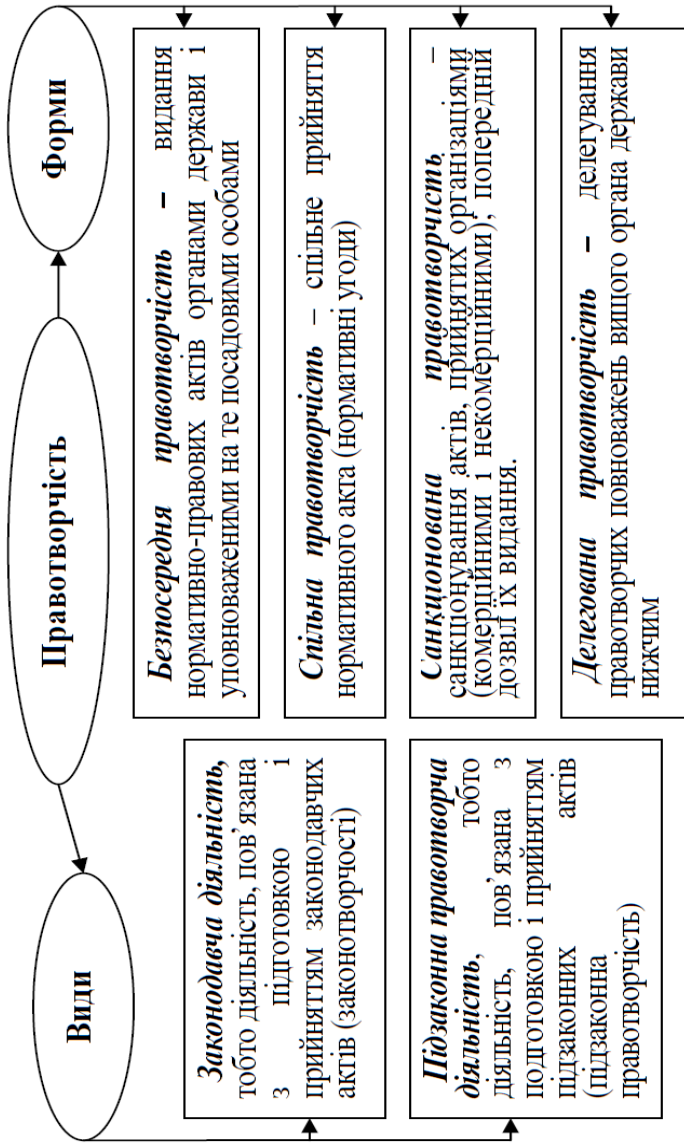
Підзаконна нормотворчість - це діяльність Президента, Уряду та інших органів виконавчої влади з прийняття на основі законів та на їх виконання підзаконних нормативно-правових актів.

Правотворча техніка - систему правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує повноту, стислість, точність, чіткість, ясність і несуперечність нормативних правових актів та системні зв'язки між ними.

Юридична техніка - сукупність правил, засобів і прийомів розробки, оформлення і систематизації нормативних актів з метою їх ясності, зрозумілості та ефективності.

Оприлюднення закону — одна із стадій законодавчого процесу, яка полягає у доведенні до відома населення через визначені законодавством офіційні видання повного і точного тексту прийнятого закону.

Чинність нормативно-правових актів – їх фактичний вплив на суспільні відносини у правових межах.

ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА В ЧАСІ

набирає чинності	втрачає чинність	зворотна дія
<ul style="list-style-type: none"> • з календарної дати, вказаної в акті • з настанням обставин, вказаних в акті • за загальними правилами після закінчення певного передбаченого законом часу з дня офіційного оприлюднення 	<ul style="list-style-type: none"> • із закінченням терміну, на який акт було прийнято • у результаті прямої вказівки на скасування нового акта рівної чи вищої юридичної сили, що регулює це саме коло суспільних відносин • у результаті застаріння акта у зв'язку зі зникненням обставин, що підлягали регулюванню 	<ul style="list-style-type: none"> • не має зворотної сили, діє тільки відносно обставин і випадків, що виникли після введення його в дію. Винятком є закон, що пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність

ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА ЗА КОЛОМ ОСІБ		
ЗАГАЛЬНА	СПЕЦІАЛЬНА	ОБМЕЖЕНА
поширюється на всіх без винятку суб'єктів (громадян, іноземців, осіб без громадянства, що перебувають на території держави)	поширюється тільки на певні категорії суб'єктів (наприклад, на суддів, народних депутатів, пенсіонерів)	не поширюється на дипломатичних представників зарубіжних держав, які є носіями дипломатичного імунітету

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 225-232.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 378-393.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 161-171.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 210-220.](#)

ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

Правові відносини - це специфічні вольові суспільні відносини, які виникають і здійснюються на основі норм права, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Суб'єкти правовідносин - це фізичні, юридичні та інші особи, які є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, необхідних для участі у конкретному право відношенні.

Правоздатність - здатність особи мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки у певній сфері.

Дієздатність - здатність особи своїми діями набувати для себе нових суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Деліктоздатність - здатність особи нести юридичну відповідальність за свої діяння.

Об'єкт правовідносин - будь-які блага, у зв'язку з якими у суб'єктів виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Зміст правовідносин - це передбачена нормами права сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин.

Юридичний зміст правовідносин — це передбачені нормами права реальна можливість суб'єктів правовідносин щодо здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Фактичний зміст правовідносин — це фактична поведінка суб'єктів правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

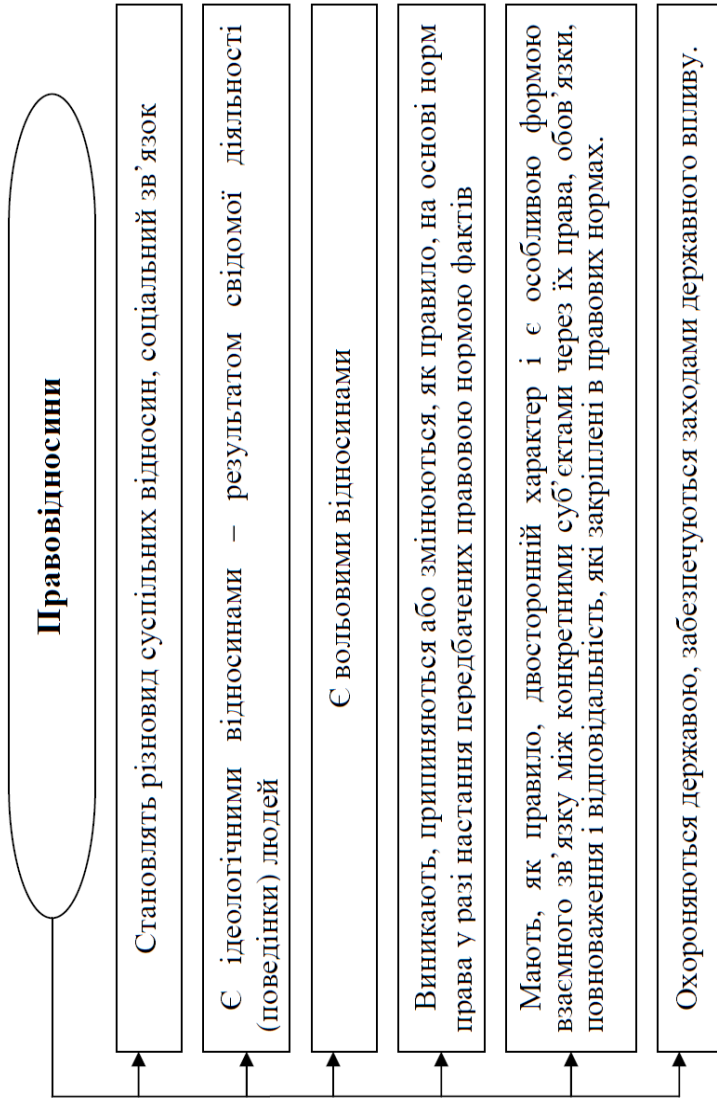
Суб'єктивні права — це передбачена правовою нормою вид і міра можливої чи дозволеної поведінки суб'єкта правовідносин із задоволенням своїх законних інтересів та потреб, забезпечується як юридичними обов'язками інших суб'єктів, так і захистом з боку держави.

Юридичні обов'язки — це передбачена правовою нормою і забезпечена можливістю державного примусу міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен здійснити в інтересах уповноваженого суб'єкта.

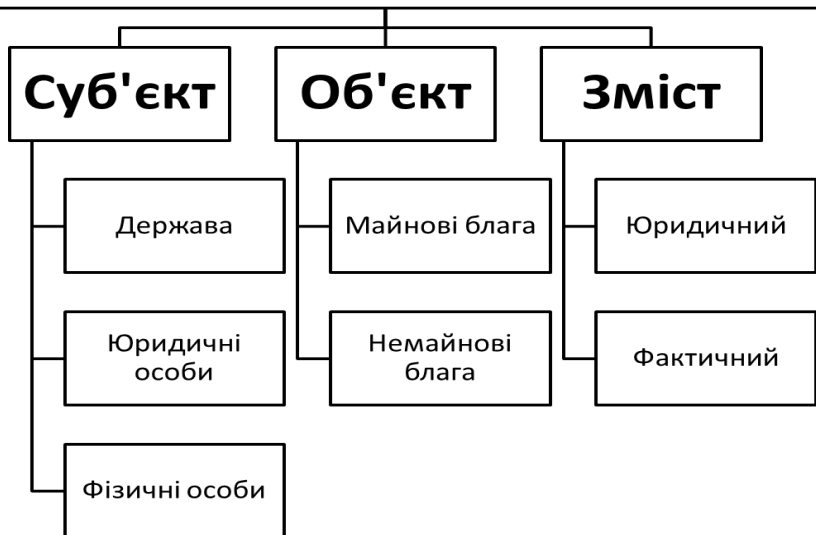
Юридичні факти — це передбачені нормами права конкретні життєві обставини, які зумовлюють виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Юридичні дії — це обставини, які пов'язані з вольовою поведінкою суб'єкта правовідносин та характеризуються як зовнішній прояв його волі і свідомості.

Юридичні події — це обставини або явища, виникнення, дія і припинення яких не залежить від волі суб'єктів правовідносин, але з настанням яких настають певні правові наслідки.

Структура правовідносин

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 234-243.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 430-445.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 211-223.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 231-240.](#)

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Тлумачення норм права (*інтерпретація норм права*) - інтелектуально-вольова пізнавальна діяльність, що полягає у встановленні точного змісту (смыслу) норм права і здійснюється за допомогою певних способів (приймів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації.

Функції тлумачення права – основні напрями і способи роз'яснення змісту норм права з метою їх однакового розуміння та застосування.

Офіційне тлумачення норм права - це роз'яснення змісту норм права, що здійснюється уповноваженим органом, має юридично обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються і сформульоване у спеціальному акті.

Нормативне тлумачення норм права - це офіційне роз'яснення, що поширюється на необмежену кількість випадків, передбачених нормою права, що тлумачиться.

Казуальне тлумачення норм права - різновид офіційного нормативного тлумачення, при якому роз'яснення змісту правової норми дається судовим або іншим компетентним органом з приводу і у зв'язку з розглядом конкретної юридичної справи і є обов'язковим лише при її вирішенні.

Казус — 1) подія, яка не залежить від волі особи і тому не може бути передбачена за певних умов; 2) випадкове діяння особи, яке має зовнішні ознаки проступку або злочину, проте позбавлено елементу вини і тому не тягне за собою юридичної відповідальності.

Неофіційне тлумачення норм права - це роз'яснення змісту норм права, що дають особи, які не мають на те офіційних повноважень, а тому, воно не має юридично обов'язкової сили.

Компетентне тлумачення норм права - здійснюється особами, які мають спеціальні знання у сфері права. Воно поділяється на наукове (доктринальне), професійне та службове.

Буденне тлумачення норм права - здійснюється суб'єктами, які не мають спеціальних знань у сфері права. Таке тлумачення здійснюється переважно на підставі життєвого досвіду.

Буквальне - тлумачення норм права має місце у тому випадку, коли зміст норми права збігається з її текстуальним відображенням.

Обмежувальне - тлумачення норм права здійснюється у випадках, коли текстуальне вираження норми є більш широким за її зміст.

Розширювальне - тлумачення норм права має місце тоді, коли зміст норми є більш широким, ніж її текстуальне вираження. Це означає, що норма права викладена дуже лаконічно та необхідні додаткові засоби, щоб правильно зрозуміти її зміст.

Інтерпретаційний акт – це правовий акт уповноваженого суб'єкта, який містить роз'яснення юридичних правил (норм права), що є головною метою його прийняття.

**Прийоми (способи) тлумачення норм
права**

Текстове (граматичне)

Систематичне

Історико-політичне

Логічне

Спеціально-юридичне

Види тлумачення норм права за обсягом

ВИДИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ЗА СУБ'ЄКТАМИ

офіційне		неофіційне
<i>нормативне</i>	<i>казуальне</i>	<ul style="list-style-type: none"> • повсякденне • професійне • доктринальне
<ul style="list-style-type: none"> • автентичне • легальне 	<ul style="list-style-type: none"> • судове • адміністративне 	

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 246-259.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 394-410.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 200-210.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 282-296.](#)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Європейський суд з прав людини - одна з інституцій Ради Європи, створена 21 січня 1959 року для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених в Європейській конвенції з прав людини.

Правовий статус особи — це система взаємопов'язаних прав, свобод і обов'язків, що закріплені в законодавстві й визначають правове становище особи в суспільстві.

Правовий статус людини - юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві.

Права громадянина - сукупність природних правочинів, які отримали відображення в нормативних правових актах держави, та набутих прав, вироблених в ході розвитку людини, суспільства і держави.

Права людини - це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Основні права і свободи людини і громадянина можна класифікувати за сферами життєдіяльності суспільства (особисті права, економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні, інформаційні).

Права особи - права, що належать конкретному індивіду в конкретній ситуації.

Права і свободи особи — це закріплені в законодавстві й гарантовані державою юридичні можливості, що дають змогу кожному вільно і на власний розсуд вибирати вид і міру поведінки, а також створювати й користуватись наданими йому нормами права соціальними благами.

Громадянські права і свободи - це можливості, необхідні для задоволення життєвих потреб особи, вияву і розвитку її індивідуальності. Ці права і свободи є природними, невідчужуваними.

Політичні права і свободи - це можливість брати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність державних органів, громадських об'єднань політичного спрямування.

Соціально-економічні права і свободи - це можливість реалізувати свої здібності й здобувати засоби до існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ, а також отримувати в разі потреби соціальну допомогу від держави.

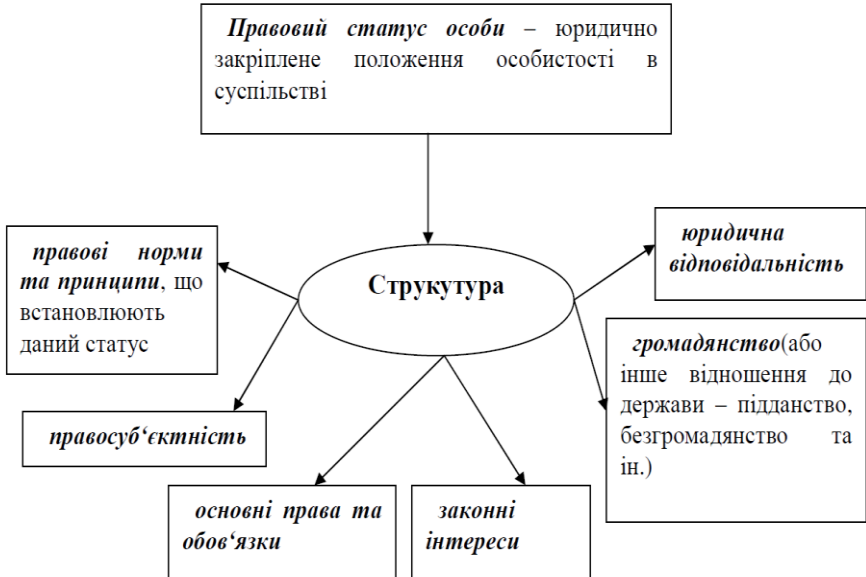
Культурні й духовні права і свободи - це можливості доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання й участь у їх розвитку.

Юридичні обов'язки - це закріплені в законі вимоги держави і суспільства до поведінки особи, які передбачають виконання окреслених у нормах права активних дій або утримання від дій, що заборонені.

Забезпечення прав і свобод особи - це специфічна діяльність з надання їм реального, невіддільного і непорушного характеру, що передбачає створення

певних умов, за яких реалізація прав і свобод особи є безперешкодною й максимально ефективною, охорона запобігає найменшій можливості їх порушення, а захист від скоєного правопорушення сприяє відновленню порушених прав і притягненню винної особи до відповідальності.

Гендерна рівність - концепція досягнення рівних прав людини між чоловіками та жінками в правових відносинах (трудовах, сімейних тощо), а також зрівнювання ролі в суспільстві загалом, подолання сексизму та інших видів дискримінації.

Основні права нації

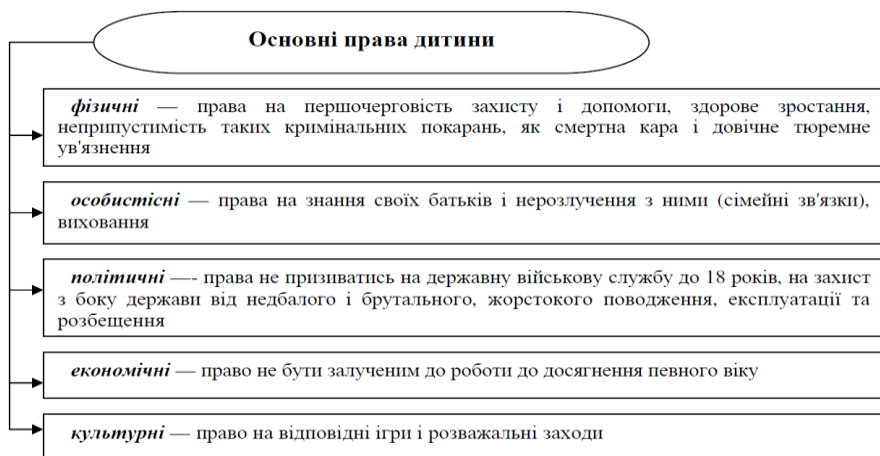
фізичні права — можливості нації, необхідні для її фізичного існування, виживання, задоволення життєво необхідних матеріальних потреб (наприклад, права на соціальну безпеку, національний та міжнародний мир і мирне співіснування з іншими націями, народами; екологічну безпеку)

економічні права — можливості розвивати, збільшувати виробництво матеріальних благ для забезпечення і підвищення рівня добробуту даної нації (наприклад, право володіти, користуватись і розпоряджатись усіма природними та матеріальними ресурсами на своїй території)

політичні права — можливості самостійно, за своїм власним добровільним рішенням визначати характер і спосіб свого соціально-політичного конституювання; самоствердження як певної єдності, спільності, а також формування своїх взаємин з іншими етнічними — як державними, так і бездержавними — утвореннями (це насамперед право на політичне самовизначення тощо)

етнічні права — можливості збереження, виявлення, розвитку і захисту національної (етнічної) самобутності, своєрідності, унікальності (наприклад, права на культивування своєї мови, специфічного духовного менталітету, національних звичаїв і традицій, певної назви нації)

культурні права — можливості зберігати, виявляти, розвивати і захищати здобутки національної культури в усьому розмаїтті її проявів, а також користуватись культурними надбаннями інших народів (право на збереження пам'яток національної історії та культури)

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 261-272.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 204-221.](#)
3. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 297-309.](#)

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ

Правова поведінка – передбачена нормами права соціально значима поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюється їх свідомістю та волею і породжує відповідні юридичні наслідки.

Правомірна поведінка - суспільно корисна поведінка суб'єкта права (дія чи бездіяльність), яка відповідає приписам юридичних норм і охороняється державою.

Види правомірної поведінки за мотивами (за суб'єктивною стороною – залежно від психічного ставлення особи до своїх вчинків):

1) **активна** (принципова) - цілеспрямована діяльність громадян, посадових осіб щодо реалізації своїх прав, обов'язків, компетенції в межах правових норм, яка пов'язана з додатковими витратами часу, енергії, а іноді й матеріальних засобів; її мотивом є переконаність чинити правомірно;

2) **звична** - вид законслухняної поведінки, що виражається в повсякденній службовій, побутовій та іншій діяльності людини, яка відповідає приписам правових норм, стала звичкою і не потребує додаткових витрат і зусиль;

3) **конформістська** - вид пасивно-притосувальної поведінки, яка не відрізняється від поведінки інших (принцип: «роби так, як роблять інші»), підпорядковується груповим стандартам і вимогам (колег по роботі, начальства, неформального лідера, родичів та ін.), піддається психологічному тиску і маніпуляціям. Конформісти - це особи, які не сформувалися як особистості, у чомусь позбавлені індивідуальності, легко піддаються «синдрому юрби» чи наказу (прикладу поведінки) начальника;

4) **маргінальна** - вид “проміжної” (балансуючої) поведінки між правомірним і протиправним станами особи, що виражається в готовності до протиправних дій у разі послаблення нагляду за її поведінкою, але не стає антисоціальною, не призводить до правопорушення через страх юридичної відповідальності (наприклад, пасажир оплатив проїзд у тролейбусі лише тому, що до нього зайшов контролер);

5) **інтуїтивна** - вид поведінки, розрахований на власне чуття, здогад, проникливість, що ґрунтуються на попередньому досвіді (утриматися від вчинення правопорушення; не вступати в договірні відносини; укласти угоду тощо).

Зловживання правом - особливий вид поведінки у правовій сфері, який полягає у соціально шкідливих учинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права.

Об'єктивно протиправне діяння - протиправне соціально шкідливе діяння (дія або бездіяльність) особи, що не становить складу правопорушення, але здобуває негативне реагування держави у вигляді примусових заходів.

Правопорушення - суспільно небезпечне або суспільно шкідливе протиправне винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, за яке передбачена юридична відповідальність згідно з чинним законодавством.

Склад правопорушення - сукупність суб'єктивних і об'єктивних ознак, необхідних і достатніх для характеристики діяння як правопорушення. Склад правопорушення включає в себе об'єкт правопорушення, суб'єкт правопорушення, об'єктивну сторону і суб'єктивну сторону правопорушення.

Суб'єкт правопорушення - фізична або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність.

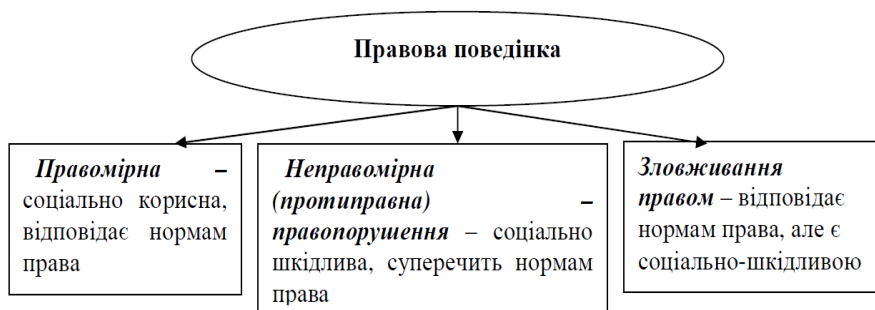
Об'єкт правопорушення - охоронювані нормами права суспільні відносини, соціальні блага, права і законні інтереси суб'єктів права, природне становище тощо, яким при здійсненні правопорушення заподіюється шкода.

Суб'єктивна сторона правопорушення - сукупність ознак, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його негативних наслідків.

Об'єктивна сторона правопорушення - сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону правопорушення.

Адміністративне правопорушення (адміністративний проступок) – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 275-287.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 446-465.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 224-231.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 242-254.](#)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Покарання — захід державного примусу, що застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Юридична відповідальність - вид і міра примусового зізнання позбавлення благ особистого або майнового характеру, що належать правопорушникові. Юридична відповідальність може характеризуватись як інститут правової системи, який припускає застосування санкцій до суб'єкта, винного у скоєнні правопорушення, або як обов'язок суб'єкта правопорушення зазнати застосування юридичних санкцій за скоєне ним правопорушення.

Функції юридичної відповідальності - це основні напрями впливу юридичної відповідальності на суспільні відносини.

Підстави юридичної відповідальності - це факт скоєння правопорушення; наявність у діях особи складу правопорушення; наявність відповідної правової норми, що передбачає притягнення до юридичної відповідальності за певне правопорушення; акт застосування права (вирок суду, рішення адміністративного органу тощо).

Принципи юридичної відповідальності - основні начала, відповідно до яких застосовується юридична відповідальність. Це принципи законності, гуманізму, відповідальності за вину, справедливості, рівності перед законом, доцільності, неприпустимість подвоєння покарання, невідворотності покарання, індивідуалізації покарання, оперативності.

Юридична відповідальність

настає лише за скоєне правопорушення (дія або бездіяльність)

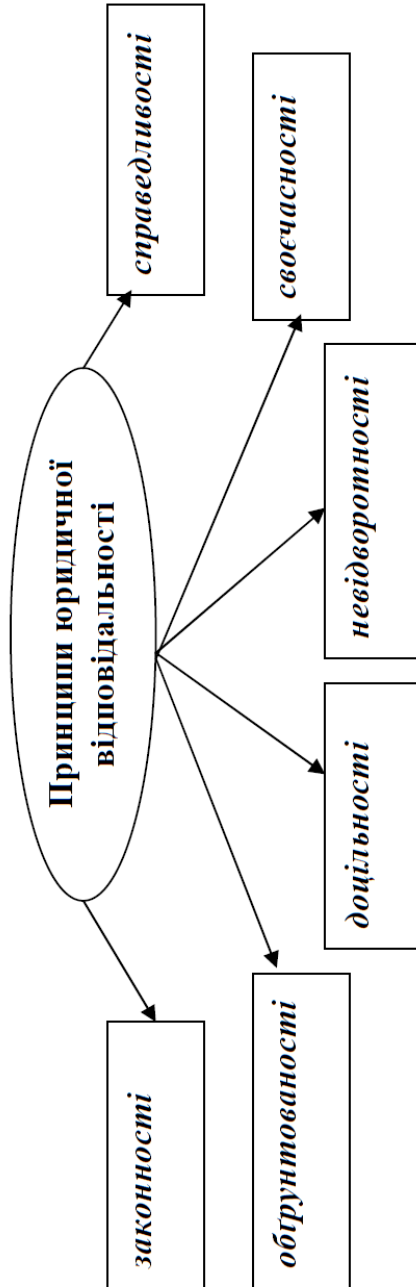
основною підставою застосування юридичної відповідальності є склад правопорушення (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна сторона)

встановлюються державою в нормах права (до правопорушників застосовуються санкції відповідних норм)

здійснюється компетентними державними органами, уповноваженими особами та іншими суб'єктами, що мають таке право (суду, прокуратури, міліції та ін.) відповідно до встановленої процедури (процесуальних норм)

виражається в негативних юридичних наслідках особистісного (позбавлення волі), організаційного (звільнення з роботи) та майнового (штраф) характеру

є видом державного впливу (примусу) і реалізується у вигляді покарання або інших відновлюючих заходів

ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
Штрафна (каральна)	це негативна реакція держави на протиправні діяння, реалізується за допомогою завдання правопорушнику певних обмежень особистого, матеріального або організаційного характеру
Правовідновлювальна (компенсаційна)	спрямована на усунення безпосередньо завданої шкоди, здійснюється шляхом відновлення порушених прав, примусового виконання обов'язків, усунення протиправних станів
Попереджувальна (превентивна)	реалізується у результаті впливу на свідомість правопорушника з метою переконання як безпосередньо його, так і інших осіб у невідворотності застосування заходів юридичної відповідальності
Виховна (стимулювальна)	передбачає такі методи впливу на свідомість і волю суб'єкта, які є засобом стимулювання правомірної поведінки

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 291-300.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 466-484.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 231-239.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 255-263.](#)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА

Реалізація норм права - це втілення приписів правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності. Її можна розглядати як процес і як кінцевий результат.

Форми безпосередньої реалізації права:

1) **додержання** - полягає в утриманні від дій, заборонених юридичними нормами, суворому додержанні встановлених заборон (наприклад, дотримання швидкості руху автомобіля у місті 50 км на годину). Припускає пасивну поведінку суб'єкта - незалежно від його власного бажання.

2) **виконання** - полягає в обов'язковому вчиненні активних дій, що наказуються нормами права в інтересах правомочної сторони, у виконанні обов'язків (наприклад, своєчасне заповнення та подання до податкової інспекції декларації про доходи). Припускає активну поведінку суб'єкта — незалежно від його власного бажання.

3) **використання** - полягає у використанні можливостей, наданих правовими нормами, у здійсненні суб'єктивних прав для задоволення власного інтересу (наприклад, реалізація права на вищу освіту). Припускає як активну, так і пасивну поведінку.

Застосування права — це владна діяльність компетентних органів держави та посадових осіб з підготовки та прийняття індивідуальних рішень у юридичній справі на основі юридичних фактів та конкретних правових норм.

Презумпція - припущення про наявність чи відсутність певних фактів.

Презумпція невинуватості — правове положення, за яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Тягар доказування - це обов'язок обґрунтування доказів, що покладається на певного суб'єкта. У цивільних справах цей обов'язок розподіляється порівну, тобто позивач доводить факт невиконання чи порушення зобов'язань.

Преюдиція - юридичне встановлення наявності чи відсутності, чи істинності певних фактів.

Вирішення справи - це діяльність, у процесі якої конкретні факти підводяться під дію відповідної норми права.

Прогалини у законодавстві - повна або часткова відсутність (пропуск) необхідних юридичних норм у чинних законодавчих актах, якими, виходячи з принципів права, мають бути врегульовані певні суспільні відносини.

Способи переборення прогалин в законодавстві:

1) **усунення** - відбувається через нормотворчу діяльність шляхом внесення змін і доповнень у закони, видання нових, досконаліших юридичних актів чи створення юридичного прецеденту, або укладання нормативного договору.

2) **подолання** - здійснюється в процесі правозастосовної діяльності за допомогою аналогії закону й аналогії права, а також субсидіарного застосування права (міжгалузевої аналогії).

3) **аналогія закону** - спосіб подолання пробілу в законодавстві шляхом застосування до неврегульованих суспільних відносин правової норми, яка регулює подібні суспільні відносини і міститься в приписах (положеннях) законодавчих актів.

4) **аналогія права** - спосіб подолання пробілу в законодавстві шляхом застосування до суспільних відносин, не врегульованих нормативно-правовими актами, принципів права, загальних засад і змісту законодавства («духу» права).

5) **субсидіарне застосування норм права** - вирішення справи або окремого юридичного питання за відсутності норми в певній галузі права відбувається за допомогою додаткового використання норм іншої спорідненої галузі права (міжгалузева аналогія).

Акти застосування права - правові акти компетентного органу або посадової особи, видані на підставі встановлених фактів і норм права, що визначають права, обов'язки або міру юридичної відповідальності конкретних осіб. До актів застосування права пред'являються вимоги законності, обґрунтованості, доцільності.

Виконання норм права — форма безпосередньої реалізації зобов'язальних норм права, які передбачають активну поведінку суб'єктів права щодо виконання покладених на них обов'язків, які передбачені нормами права, незалежно від власного бажання.

Використання норм права — форма безпосередньої реалізації уповноважувальних норм права, які передбачають активну чи пасивну поведінку суб'єктів права, які на власний розсуд використовують закріплені у нормах права можливості щодо реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

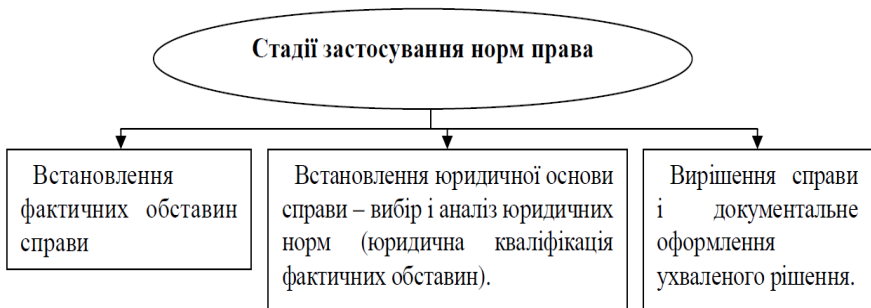
Реалізація норм права – це втілення розпоряджень правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності

Реалізація загальних установлень – це втілення в життя загальних установлень, які встановлюються в преамбулах законів, статтях, що фіксують загальні завдання і принципи права та правової діяльності.

Реалізація правових норм загальних правовідносинами – це втілення в життя загальних норм, які встановлюють правовий статус і компетенцію суб'єктів права, тобто безперешкодне використання суб'єктивних юридичних прав і свідоме виконання суб'єктивних юридичних обов'язків – без конкретних зв'язків або відносин між суб'єктами права.

Реалізація конкретних правових норм у конкретних правовідносинах – це втілення в реальні відносини конкретних норм права

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 305-313.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 411-429.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 188-199.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 264-270, 271-280.](#)

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА

Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, сукупність правових поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та уявлень, які відображають ставлення окремої людини, соціальних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з ним.

Правова ідеологія – це сукупність правових ідей, принципів, теорій, концепцій, які формуються у результаті наукового узагальнення правового розвитку суспільства.

Правова психологія – це сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, які домінують у суспільстві і виявляються у громадській думці.

Повсякденна правосвідомість – це правосвідомість, що притаманна більшості членів суспільства, формується в повсякденному житті у сфері правового регулювання і складається стихійно під впливом особистого досвіду.

Професійна правосвідомість – це правосвідомість, що складається у процесі спеціальної освітньої підготовки та здійснення практичної юридичної діяльності.

Науково-теоретична правосвідомість – це правосвідомість, що притаманна дослідникам, ученим-юристам, які вирішують теоретичні питання у правовій сфері; формується на основі глибоких правових узагальнень, виявлених закономірностей держави і права тощо.

Індивідуальна правосвідомість – це правосвідомість окремої людини, яка формується під впливом індивідуальних обставин життя, зовнішнього середовища і залежить від рівня її правової освіти.

Групова правосвідомість – це правосвідомість певних соціальних груп населення країни, яка формується навколо певної ідеї, окремого нормативно-правового акта тощо.

Суспільна правосвідомість – це правосвідомість, яка притаманна великим соціальним утворенням (населенню країни, окремого регіону, певному етносу), що є носіями національної правової культури, проявляє себе у ході загальнонаціональних акцій: виборів до парламенту, обрання глави держави, проведення референдуму.

Буденна (повсякденна, побутова, звичайна) правосвідомість – це сукупність конкретних життєвих обставин, особистого правового досвіду й отриманої освіти, що характеризує ставлення людини до чинного чи бажаного права і правової системи на побутовому рівні.

Професійна правосвідомість – це сукупність професійних правових знань, почуттів, емоцій, настанов, мотивів юристів-практиків та інших людей, які мають спеціальну юридичну освіту, що формується у результаті професійної діяльності й навчання.

Наукова (теоретична) правосвідомість – це сукупність наукових знань, теорій, доктрин, оцінок, емоцій і почуттів науковців-юристів відносно існуючої та бажаної правової системи громадянського суспільства.

Функції правосвідомості – це основні напрями впливу правосвідомості на розвиток суспільних відносин.

Правова культура – це сукупність правових знань та цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством становища у правовій сфері, правильно розуміння приписів норм права та свідоме виконання їх вимог.

Правова культура суспільства – характеризується та визначається станом загальної культури населення, рівнем розвитку правосвідомості та правової активності суспільства, якістю системи права і чинного законодавства, існуванням гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, станом правопорядку і законності, юридичної практики і правової науки.

Правова культура окремих професійних або соціальних груп – є своєрідним поєднанням правової культури суспільства та правової культури окремих людей, які утворюють ці професійні або соціальні групи, має свої фактори і специфічний характер.

Правова культура людини – нерозривно пов'язана з правовою культурою суспільства, є похідною від неї, залежить від досвіду людини, рівня її освіти, знання і розуміння права, здатність людини тлумачити зміст норм права та визначати сферу його дії; поваги людини до права, її переконаності у необхідності і соціальній корисності нормативно-правових актів; вміння людини використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізовувати та захищати свої суб'єктивні права і законні інтереси, виконувати юридичні обов'язки; наявності правових навичок і правомірної поведінки.

Правове виховання – це цілеспрямований, повсякденний і систематичний вплив держави та її органів, громадських об'єднань і організацій на свідомість людей з метою виховання у них відповідного рівня правової свідомості, правової культури і зразкової правомірної поведінки.

Засоби правового виховання – це система предметів і джерел правової інформації для передачі різним групам населення країни, змісту правових норм, інформації тощо.

Правове виховання здійснюється у певних формах:

1) **правова освіта (навчання)**, тобто процес передачі, накопичення та засвоєння правових знань у всіх дошкільних, загальних середніх, вищих навчальних закладах, установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів

2) **правова пропаганда**, тобто цілеспрямована діяльність по формуванню у більшості населення з застосуванням, як правило, засобів масової інформації, високого рівня правосвідомості і правової культури, роз'яснення правової політики держави і розповсюдження правових ідей, вимог та іншої правової інформації;

3) **правова агітація**, тобто правовий вплив на правосвідомість та настрої невеликої кількості населення шляхом колективних та індивідуальних співбесід, виступів на мітингах, зборах, а також за допомогою засобів масової інформації;

4) **правове самовиховання**, тобто цілеспрямована, повсякденна, систематична і самостійна діяльність громадян по оволодінню правовими знаннями і навичок правомірної поведінки.

Деформація правосвідомості – це викривлене ставлення до права та юридичної практики, спотворення ціннісної орієнтації щодо юридично значущої поведінки.

Правовий інфантилізм – проявляється у несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки. Він розглядається як відносно м'яка за наслідками форма деформації правосвідомості.

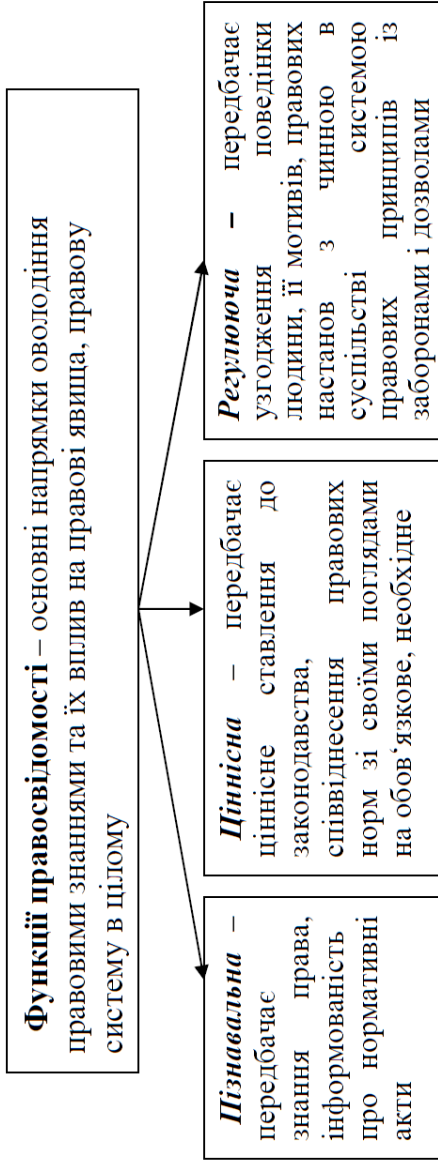
Правовий ідеалізм (романтизм) – характеризується таким станом правосвідомості громадян, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей права впливати на суспільні відносини і процеси.

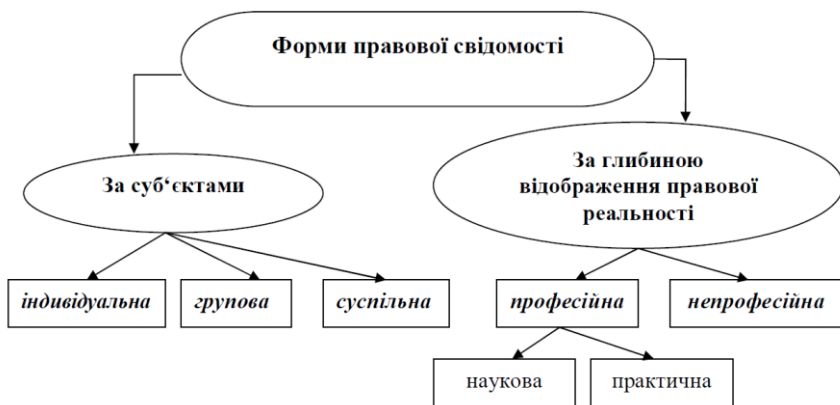
Правовий дилетантизм – вільне поводження із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці тощо) або з оцінкою юридичної ситуації, що в цілому обумовлено легковажним ставленням до права.

Правова демагогія – легковажне або свідоме здійснення впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного або викривленого уявлення про правову дійсність.

Правовий нігілізм – заперечення соціальної цінності й необхідності права, ігнорування й негативне ставлення до права, закону та правових форм організації суспільних відносин, прав і свобод інших осіб.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ	
За глибиною осягнення права	За кількістю носіїв
<ul style="list-style-type: none">• повсякденна• професійна• науково-теоретична	<ul style="list-style-type: none">• індивідуальна• колективна (масова, групова, суспільна)

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 316-325.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 510-532.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 180-187.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 147-157.](#)

ЗАКОННІСТЬ, ПРАВОПОРЯДОК І ДИСЦИПЛІНА

Законність – багатоаспектне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах.

Принципи законності – це основоположні начала, керівні ідеї, що виражають зміст законності як особливого суспільно-політичного режиму.

Юридичні гарантії — це обумовлена особливостями економічного і суспільного ладу система умов і засобів, яка закріплена в діючому законодавстві і безпосередньо спрямована на забезпечення законності, безперешкодне здійснення, захист прав і свобод.

Гарантії законності - це система засобів, способів, прийомів і методів забезпечення законності, що сприяють безперешкодній реалізації норм права.

Економічні (матеріальні) гарантії - це матеріальні умови життя суспільства, основою яких є соціально-економічний устрій суспільства, що ґрунтується на багатоманітності й рівноправності форм власності, господарській самостійності суб'єктів.

Соціальні гарантії - це комплекс профілактичної діяльності громадськості з попередження правопорушень.

Політичні гарантії - це демократизм державного і суспільного ладу, політичний плюралізм, реальний поділ влади, спрямування на розбудову правової держави.

Ідеологічні гарантії - це ідеї панування права, верховенства правового закону, домінування загальнолюдських цінностей, соціальної справедливості, пріоритетності прав людини.

Правопорядок - заснована на праві й законності організація суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на відповідному етапі розвитку суспільства та на вимозі дотримання діючих правових норм.

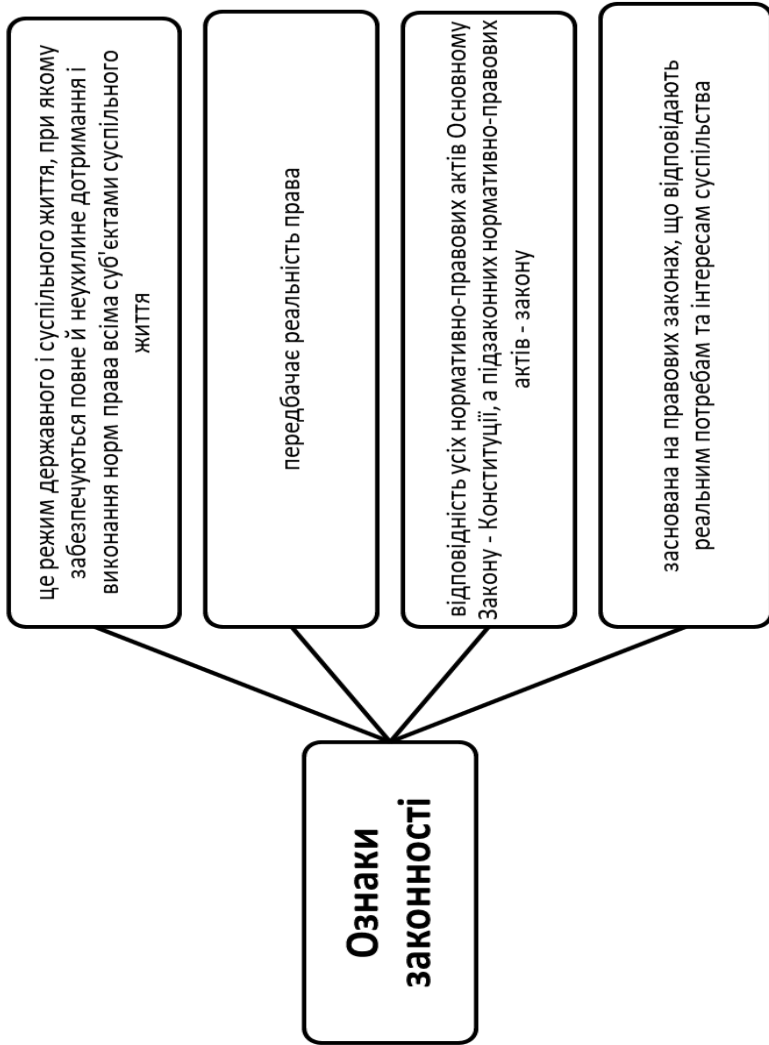
Дисципліна - це точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті.

Державна дисципліна - це точне і неухильне дотримання всіма органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, посадовими і службовими особами, а також громадянами встановлених державою правил поведінки, діяльності, стосунків, а також своєчасне виконання державних завдань і зобов'язань.

Фінансова дисципліна - додержання порядку і правил здійснення фінансово-кредитних операцій, зберігання і раціонального використання коштів та інших матеріальних цінностей.

Трудова дисципліна - сукупність нормативно-правових приписів, які регулюють обов'язки сторін трудових правовідносин, спрямованих на забезпечення належного процесу праці.

Військова дисципліна - дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених законодавством та військовими статутами.

Принципи законності

верховенство закону — верховенство права у системі нормативно-правових актів — закони мають вищу юридичну силу в державі, інші нормативно-правові акти є підзаконними і повинні прийматися на основі законів і в точній відповідності з ними

всезагальність законності — означає рівність всіх суб'єктів права перед законом та відповідальність перед ним незалежно від віку, статі, віросповідання тощо

дотримання режиму законності — приписи законів не лише існують та проголошуються, а й реально дотримуються та виконуються всіма суб'єктами права

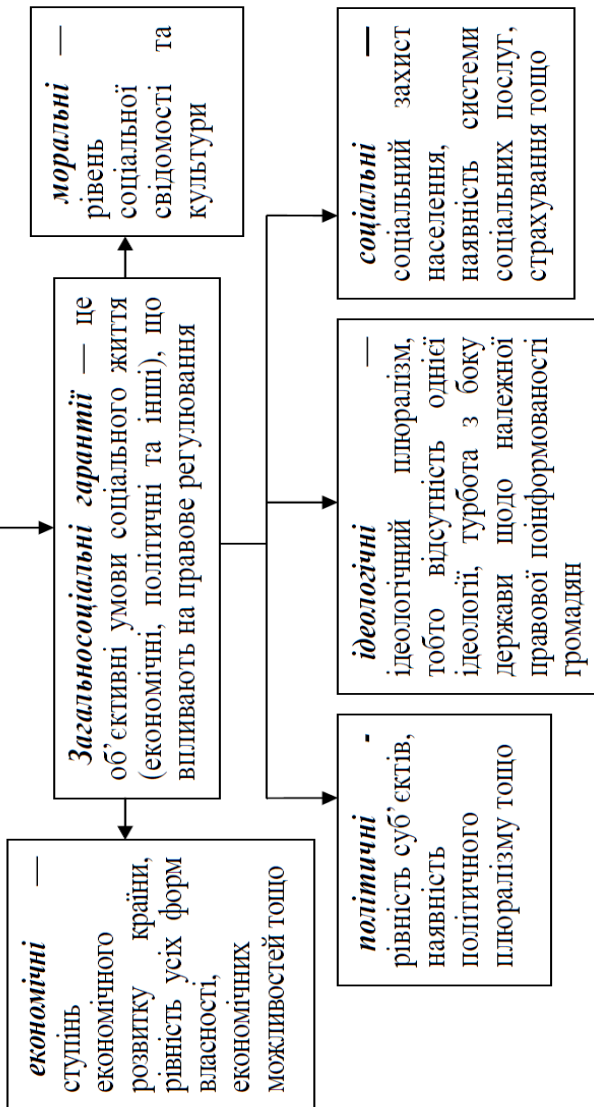
гарантії, доцільність, демократизм та справедливість законності — виражаються, з одного боку, в можливості держави захистити права і свободи людини і громадянина, а з іншого — оцінка, ставлення громадськості до виданих нормативно-правових актів

єдність та встановлення контролю законності — з одного боку, полягає у тому, що всі видані нормативно-правові акти повинні мати однакову юридичну силу на всій території держави, а з іншого — держава має забезпечити реальний контроль за їх дотриманням та виконанням

взаємозв'язок законності та культури — означає те, що якими б якісними не були закони, механізм їх втілення у життя безпосередньо залежить від розуміння та свідомого виконання громадянами вимог законів

невідворотність і своєчасність відповідальності за правопорушення — будь-яке правопорушення має бути розкрито, а винні у його скоєнні повинні своєчасно понести покарання

Гарантії законності — це система всіх засобів і умов, які забезпечують реальний механізм для точної і неухильної реалізації законів суб'єктами права

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 329-338.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 533-547.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 240-248.](#)

ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

Юридичний процес - комплексна система органічно пов'язаних процесуальних форм упорядкування діяльності органів держави, місцевого самоврядування та їх посадових осіб та інших спеціально уповноважених суб'єктів, спрямованих на вирішення юридичної ситуації і досягнення конкретного матеріально-правового результату.

Установчий процес - це діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб, спеціально уповноважених громадських об'єднань та всього народу з приводу реалізації норм матеріального права, якими передбачаються їх права та повноваження по формуванню, скасуванню або реорганізації органів держави, призначенню або звільненню посадових осіб та інших суб'єктів управління.

Правотворчий процес - це діяльність уповноважених органів держави, організацій і посадових осіб та всього народу по підготовці, прийняттю, зміні, скасуванню та офіційному оприлюдненню нормативно-правових актів.

Правозастосовчий процес - це діяльність уповноважених органів держави, організацій, посадових осіб, пов'язана з розглядом і рішенням конкретних справ, що мають юридичне значення.

Судовий процес - це діяльність суду і суддів щодо здійснення правосуддя.

Контрольно-наглядовий процес - це діяльність органів держави, громадських організацій і посадових осіб з приводу перевірки і спостереження за відповідністю дотримання підпорядкованими суб'єктами правових розпоряджень і припинення правопорушень передбаченими організаційно-правовими засобами.

Стадія юридичного процесу - це сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу.

Обов'язкова стадія - це стадія, проходження якої є обов'язковим для досягнення цілей і задач, поставлених перед провадженням.

Факультативна стадія - це стадія, проходження якої не завжди є обов'язковим для досягнення загальних цілей і задач провадження.

Процесуальне провадження - головний елемент юридичного процесу, що представляє собою системне утворення, комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесуальних дій, які: а) складають певну сукупність процесуальних правовідносин, що відзначається предметною характеристикою та пов'язаністю з відповідними матеріальними відносинами; б) вказують на необхідність встановлення, доказування, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних певної юридичної справи; в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах.

Ознаки юридичного процесу

різновид соціального процесу

має юридичну природу

регламентується процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється

являє собою владну діяльність уповноважених суб'єктів – компетентних органів і посадових осіб

складається з процесуальних стадій – сукупності процесуальних дій, що пов'язані найближчою метою

має на меті прийняття юридичних рішень загального (нормативні акти) або індивідуального (правозастосовні акти) характеру

фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах різними технічними засобами

Структура процесуальної форми

процесуальні провадження - комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: а) утворюються процесуальні правовідносини; б) встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; в) оформлюється рішення у процесуальних актах; г) застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення

процесуальні стадії - система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату)

процесуальний режим - система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 352-364.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 485-509.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. І. М. Погрібного; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2010. С. 234-251.](#)

ПРАВОВА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Правова система - сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами.

Структура правової системи - стійка єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність.

Тип (сім'я) правових систем - сукупність національних правових систем, що мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, які склалися на основі аналогічних спеціальних і загальних правових засобів, котрі постійно діють унаслідок відтворення і використання людьми та їх організаціями (у тому числі державою).

Романо-германська правова сім'я (континентальна) – це сукупність національних правових систем країн континентальної Європи, що мають схожість історичного генезису на основі давньоримського права та його пристосування (разом з канонічним правом і місцевими звичаями) до нових національних умов, спільні засади правового регулювання, подібні риси структури права з поділом на публічне і приватне право, одноманітне розуміння природи норми права як правила поведінки загального характеру, єдність системи форм (джерел) права, основною з яких є нормативно-правовий акт.

Англо-американська правова сім'я (сім'я загального права) - це сукупність національних правових систем, що мають своїм історичним джерелом англійське загальне право, схожість в основних засадах правового регулювання, подібні риси структури права із превалюванням процесуального права, одноманітне розуміння природи норми права як казуального правила поведінки, створеного судовою практикою, та домінуючої форми права - судового прецеденту.

Релігійний тип (сім'я) правових систем - сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі релігійного тексту як основного джерела права, котре являє собою тісне переплетення релігійних, юридичних, моральних, міфічних приписів, визнаних державою.

Традиційний тип (сім'я) правових систем - сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі традицій як основних джерел права, котрі становлять тісне переплетення моральних, звичаєво-общинних, міфічних, релігійних, юридичних норм, визнаних державою.

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА

Особливості правових норм	Мають узагальнений, абстрактний характер, що викликає необхідність їх тлумачення і конкретизації, а також системно-ієрархічний характер
Основні джерела права	Нормативно-правовий акт, правовий звичай, принципи права
Система права	Поділ права на публічне і приватне, а також за галузями
Основна форма систематизації джерел права	Кодифікація

АНГЛОСАКСОНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА	
Особливості правових норм	Прецедентні норми — певна частина судового рішення з конкретної справи, що містить юридичний висновок у справі та аргументацію рішення, які мають казуальний характер
Основні джерела права	Судовий (адміністративний) прецедент, статут, акти тлумачення права, правовий звичай, юридична доктрина
Система права	Поділ права на публічне і приватне, а також за галузями відсутній; поділяється на право загальне і справедливості
Основна форма систематизація джерел права	Консолідація і інкорпорація

РЕЛІГІЙНО-ТРАДИЦІЙНА ПРАВОВА СИСТЕМА	
Особливості правових норм	Базуються на релігійних догмах, мають не-заперечний характер, здебільшого зобов'язальні
Основні джерела права	Норми релігії, юридична доктрина

Література:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 368-376.](#)
2. [Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 563-578.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 288-335.](#)
4. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 341-348.](#)

Рекомендована література

Нормативно-правові акти:

1. [Конституція України](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80) : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. [Про проголошення незалежності України](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12) : Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
3. [Декларація про державний суверенітет України](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12) : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
4. [Про місцеве самоврядування в Україні](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text) : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
5. [Про місцеві державні адміністрації](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14) : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-ХІV (із змін.) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
6. [Про службу в органах місцевого самоврядування](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14) : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-ІІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
7. [Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр) : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.
8. [Про центральні органи виконавчої влади](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17) : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
9. [Про громадянство України](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14) : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-ІІІ URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
10. [Про Національну поліцію](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19) : Закон України від 02.07.2015 № 580-VІІІ URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
11. [Про національні меншини в Україні](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12) : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-ХІІ URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
12. [Про політичні партії в Україні](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14) : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-ІІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
13. [Про громадські об'єднання](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17) : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. І. М. Погрібного; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2010. 277 с.](#)
4. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 320 с.](#)
5. [Бабкіна О. В., Волинка К. Г. Теорія держави і права у схемах і визначеннях : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 144 с.](#)
6. [Правознавство у схемах та визначеннях : навчальний посібник / за заг. ред. С. М. Тимченка, Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. 520 с.](#)

Допоміжна:

1. Антошкіна В. К. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 233–239.
2. Балаклицький А. І. Державна влада та апарат її здійснення як основні ознаки сучасної держави. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 56-60.
3. Балаклицький І. І. Загальнотеоретичні аспекти еволюції права в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 39-42.
4. Барандич С. Правозастосування в сучасному вимірі юридичної науки. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 1–7.
5. Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 224–229.
6. Біржакова Є. О. Відображення природних прав людини як вихідна форма буття права в контексті теорії природного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 33–36.
7. Богушова І. В. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 43-46.
8. Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.
9. Бурдін М. Ю., Радченко К. А. Протидія корупції як необхідна складова розбудови правової, соціальної та демократичної України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультація. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 19–20.
10. Вергелес Д. Є. Проблеми процесу кодифікації законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 65–68.
11. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 19–23.
12. Волковицька Н. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 28–35.
13. Галецька Н. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип 57. С. 19–24.
14. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації* : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару (м. Харків, 14 жовтн. 2016 р.). Харків, 2016. С. 25–35.
15. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 68–72.
16. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257–267.
17. Гордимов А. В. Доктринальне тлумачення в контексті гуманізації

[правових систем сучасності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 41–45.](#)

18. Градова В. Г. Розвиток ідеї верховенства права в правовому розвитку сучасної України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 50–53.

19. Грималюк П. О. Види делегованої правотворчості. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 50–58.

20. Денисюк М. В. Взаємозв'язок та взаємодія громадянського суспільства та держави (теоретико-правові аспекти). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 86–89.

21. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 11 (1). С. 40–42.

22. Дроботова Т. Правові ознаки демократичного державно-правового режиму: актуальні питання систематизації. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 34–41.

23. Свєрґафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 40–52.

24. Єлманова О. М. Право та мораль: співвідношення понять в контексті аналізу основних регуляторів суспільних відносин, чинників та наслідків їхнього регуляторного впливу. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 89–93.

25. Задорожня Г. В., Задорожний Ю. А. Гарантії забезпечення соціального захисту прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 100–104.

26. Захаркевич Т. С. Формування правової поведінки в контексті побудови в Україні правової держави. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 41–44.

27. Зінченко В. М. До питання про сутність і значення охоронної функції права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 44–48.

28. Зінченко В. М. Законність, права людини та правоохоронна діяльність. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 55–58.

29. Історія держави та права України (1991–2019 роки) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2019. 344 с.

30. Кабанець О. С. Демократія як державний режим: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 60–64.

31. Каленіченко Л. І. Забезпечення реалізації юридичної відповідальності заходами Національної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 12–15.

32. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 39–44.

33. Коба М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 178–182.

34. Коломоєць О. В. Функції держав у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2013. Вип. № 1. С. 41–44.

35. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8–36.

36. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 41 с.
37. Кравченко С. С. Правовий прецедент як соціальний інститут та його значення: прагматичний аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 17–20.
38. Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання. *Підприємництво господарство і право*. 2009. № 10. С. 22-26.
39. Кувітанова Ю. І. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України: загальнотеоретична характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 301 с.
40. Лазарев В. В. Особливості використання юридичної термінології у країнах Європейського Союзу. *ScienceRise: Juridical Science*. 2021. № 3 (17). С. 4–8.
41. Лазарев В. В. Поняття «юридична мова»: сучасні наукові інтерпретації. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 194-197.
42. Лазарев В. В. Порядок вирішення питань, пов'язаних із громадянством, як різновид юридичного процесу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2 (49). С. 111-120.
43. Лазарев В. В. Система законодавства про громадянство України. *Право і безпека*. 2010. № 2. С. 11-15.
44. Лазарев В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 116-121.
45. Лазарев В. В., Жидовцева О. А. Щодо наукової дискусії про юридичну природу зловживання правом. *Право і безпека*. 2021. № 1 (80). С. 151-155.
46. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 225–231.
47. Лисюк І. І. Деякі питання виникнення соціальних норм. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 65–69.
48. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 27–35.
49. Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 64–67.
50. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48–53.
51. Матат Ю. І. До питання застосування правоположень з метою подолання прогалін у законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 87–91.
52. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 14–18.
53. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 19–23.

54. [Образцова В. В. Механізм стримувань та противаг у публічноуправлінських відносинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 107–112.](#)
55. [Олькіна О. В. Інституціоналізація прав громадян на участь в управлінні державними справами та на свободу об'єднання в контексті інтеграційних процесів. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 327–330.](#)
56. [Оніщук М. В. Система стримувань і противаг в українській моделі організації влади: проблеми і шляхи вдосконалення. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 91–95.](#)
57. [Осауленко О. І. Місце правозастосовних актів у системі правових актів. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 16–21.](#)
58. [Переш І. Є., Бариська Я. О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 66–69.](#)
59. [Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності державної фіскальної служби України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : *Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 308–315.](#)
60. [Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 3. С. 107–111.](#)
61. [Політико-правова система України курс лекцій : навч. посіб. / За заг. ред. В. М. Кириченка. Запоріжжя : ЗНТУ, 2016. 204 с.](#)
62. [Полонка І. А. Механізм неправомірної поведінки в теорії права: авторський підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 6. С. 243–248.](#)
63. [Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19–21.](#)
64. [Попадинець М. І. Поняття реалізації права з позицій діалектичної полярності природного і позитивного права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов \(голов. ред.\), В. М. Дрьомін \(заст. голов. ред.\) Ю. П. Аленін \[та ін.\] ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 53–59.](#)
65. [Решота В. В. Акти Кабінету Міністрів України у системі джерел адміністративного права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 241–245.](#)
66. [Самофалов Л. П., Самофалов О. Л., Шевченко Д. М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 189–198.](#)
67. [Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 215 с.](#)
68. [Слободянюк І. С. Стимування та противаги в системі поділу влади: філософсько-правовий аспект. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 43–49.](#)
69. [Тарасов М. Ю. Характеристика романо-германської правової системи. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права* : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова \(м. Харків, 27 листоп. 2015 р.\) : у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 2. С. 410–413.](#)

70. Таций В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні: проблеми взаємовпливу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 38. С. 11–25.

71. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. «Jurnalul juridic national: teorie și practică». 2015. № 2. С. 18–21.

72. Тимошенко В. І. Протиправна поведінка: визначення та мотивація. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 12. С. 61–67.

73. Титаренко Л. Становлення, розвиток та перспективи соціально орієнтованої держави в Україні. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2010. Вип. 41. С. 132–140.

74. Толкачова І. А. Громадянське суспільство як головна умова існування правової держави. Молодий вчений. 2015. № 12 (3). С. 98–102.

75. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 366–371.

76. Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 137–141.

77. Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 46–51.

78. Черничко В. В. Основні інституційні гарантії права на об'єднання в політичні партії в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 2. С. 57–60.

79. Шаган В. О. Принципи нормотворчості органів місцевого самоврядування. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 801. С. 159–163.

80. Шпай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 801. С. 115–120.

81. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 48–51.

82. Яровой Т. С. Основні форми державного правління і парламентаризм: правові аспекти взаємодії. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 77–80.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <http://www.ombudsman.kiev.ua>.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.

Навчальне видання

Бурдін Михайло Юрійович
Логвиненко Ігор Альбертович
Лазарєв Віктор Вікторович

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА У ВИЗНАЧЕННЯХ ТА СХЕМАХ

Довідник

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,3. Обл.-вид. арк. 2,5.
Тираж 30 пр.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.